

טבת תשנ"ג - ינואר 1993

ספרי"ח
המכללה לחינוך
ע"ש רודה ילין
ירושלים

ספרות ילדים ונוער

שנה תשע עשרה
חוברת ב' (74)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
ד"ר אסתר טרסי-גיא, אביבה לוי, דליה שטיין

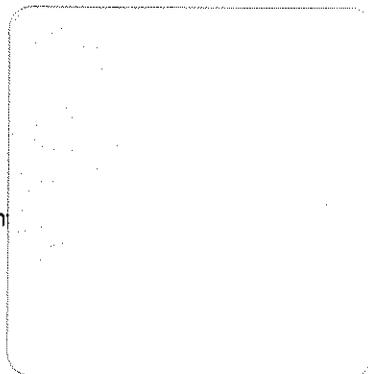
©

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-293801/2

ISSN 0334 = 276 X

ורב "יד עזרה" רח' עדני 3 ירושלים טל: 829688 814690 - 02

עיון ומחקר

החלום בסיפורים לילדים

עיון בשלושה ספרים

מאת: לאה חובב

פתיחה

כמו ביצירות רבות למבוגרים כך גם בסיפורים לילדים משולבים חלומות שונים, מהם פשוטים ומהם מורכבים. אלה כמו אלה הם חלומות "ספרותיים", מעשה ידי הסופר. אך בעוד החלומות ביצירות למבוגרים מתמקדים במשמעות החלום, ובפשר המתלווה אליו הן מצד הגיבור-החולם והן מצד הקורא, הרי בסיפורי הילדים מצוי פן נוסף: הסופר משלב את נושא "תפישת החלום" על ידי הילד בצד תוכנו ומשמעותו של החלום.

תפישת החלום של הילד קשורה בהתפתחותו ובתפישתו את העולם בכלל. פיאה"ה¹ עמד על האופייני שבתפשישה זו אצל ילדים, ועל השלבים השונים שבהם מתפתחת תפישת הילד: מראיית החלום כבא מן החוץ (בגיל 5-6), עבור למחשבה שהחלום נמצא בחדר, "מול" החולם (בגיל 7-8), וסיים בתפשישה שהחלום הוא פרי המחשבה ומקומו בתוך הראש (בגיל 9-10). רק מגיל אחת-עשרה ואילך מבין הילד שהחלום איננו תמונה חומרית חיצונית אלא מחשבה בלבד.

מובן שעניין תפישת החלום אינו רלבנטי לספרות המבוגרים, ולכן אין היוצרים מתייחסים אליו. כנגד זה, היוצר הכותב סיפור לילדים, משתדל להיכנס לנפשו של הילד ולראות את העולם מבעד לעיני הילד הדובר ביצירה. לא תמיד נשמר הגבול העדין, ולעיתים אין היוצר מתאים את הדברים לגיל הילד ולתפישתו. אם הגיבור ביצירה הוא מבוגר יותר, והמחבר מייחס לו תפישת חלום של בן חמש-שש, נוצרת התיילדות בלתי אמנותית ובלתי אמינה.

שילוב החלומות בסיפור שונה מיצירה ליצירה. פעמים מביא היוצר את גיבורו

87/177

2/0

ע"ש

הצעיר לחלום פעם אחת בלבד. חלום כזה יכול שהוא אקראי ולא תהיה לו כל השפעה על המשך העלילה. היוצר לא ישקע בחלום זה משמעות פסיכולוגית עמוקה, וכל כולו ייתפש כאפיזודאלי. הסיפור יכול להתקיים גם בלי החלום, ואין בו כל הכרח לעצם העלילה או לעיצוב אופיו של הגיבור.

שונה ממנו הסיפור שבו משלב היוצר חלומות רבים. כאן ניתן לראות כמה דרכים. לפעמים באים החלומות לאפיין את הגיבור החולם, להעמיק ולעמוד על משאלות ליבו הכמוסות, או על החוויות הטובעות בו את רישומן. החלומות המבטאים חרדה נפשית או הרגשת אשם עקב מאורעות שונים, יצביעו על אופיו של הגיבור ועל רגישויותיו. באמצעות חלומות כאלה מעמיק היוצר את הדמויות ומעבה את משמעויות הסיפור. בסיפור כזה אין להפריד בין החלומות ובין הדמויות, והשילוב ביניהם הכרחי.

מטרה אחרת יש בחלומות שהיוצר משתמש בהם להניע את העלילה. חלומות אלה הכרחיים אף הם, כי בעקבות החלום מתרחשים מאורעות, שהם הם המהווים את שלד הסיפור ואת שלבי העלילה. מובן, שחלום שיש בו אמת נובע ממעשיו ומחשבותיו של הגיבור בעבר הרחוק והקרוב. אך יש חלומות שעיקרם הוא ביטוי בלבד למחשבה ולחוויה, ויש מהם המשפיעים על מעשי הגיבור בעתיד קיימים סיפורים שבהם כל העלילה מתרחשת בחלום. הקורא אינו חש שהגיבור חולם, ורק בסוף הסיפור מסתבר שהכל היה חלום. כאן החלום הוא אמצעי ספרותי לעיצוב העלילה, ואין להפרידו מן הסיפור.

סוג נוסף מהווה הסיפור שנושאו המרכזי הוא חלום. אין בו עלילה שנושאה כלשהו ומשולבים בה גם חלומות, אלא כל הסיפור בא לספר לנו על נושא החלום. בסיפור לילדים מסוג זה ניתן ביטוי רב לתפישת החלום על ידי הילד כפי שנראה להלן.

שילוב מעניין מצוי בסיפור, שבו משתמש הסופר בתפישת החלום האופיינית לילדים, כאמצעי ספרותי במהלך העלילה. אין כאן גיבור החולם חלומות, והנושא המרכזי איננו החלום, אולם הקשר בין הדרך שבה מופיע החלום ובין מהלך היצירה הכרחי.

שילוב החלומות ביצירה מצוי איפוא גם ביצירות לילדים וגם ביצירות למבוגרים. אולם שני הסוגים האחרונים שהזכרנו מיוחדים לספרות הילדים.

א. החלום כנושא מרכזי בעלילה

בשני ספרי הילדים ששמש דומה, "גן החלומות" לאלי רוח,² ו"גן החלומות האבודים" ליהונתן גפן,³ ממוקד הסיפור בנושא החלום. שני הספרים שונים זה

מזה במבנה, בעיצוב ובמטרת היוצרים בהעמדת החלום כנושא. אולם בשניהם מצויות דמויות דמיוניות הממחישות את החלום ומעידות על תפישתם של ילדים קטנים את החלום כאובייקט שניתן למוצאו או לחוש בו. "השומר על החלומות", או "השומר על גן החלומות" הם יצורים מוחשיים שהילדים בסיפורים אלה משוחחים איתם. נושאים שונים שעליהם חולמים ילדים, מצויים אף הם בשני הספרים. נבחן כל ספר לעצמו, ונעמוד על המיוחד בו בעיצוב נושא החלום.

1. "גן החלומות האבודים"

יהונתן גפן מתרכז בספרו בתופעה הידועה והנפוצה: שכחת החלום בבוקר עם היקיצה. המבוגר משלים עם התופעה, ואילו הילד חש שהוא רוצה "לנסות לחזור לחלום / שהיה ואבד" (עמ' 4). הסיפור כולו, המקיף את כל הספר, הוא סיפורו של דניאל המחפש את חלומו האבוד ב"גן החלומות האבודים", ב"ארץ חלומיה". בכך נותן גפן ביטוי לאמונת הילדים במציאות "ארץ החלומות", אמונה הנעלמת בדרך כלל בגיל בית הספר.⁴

קולות הבוקר המעירים את דניאל מפריעים לו לחלום, וכל נסיונותיו למצוא את חלומו שאבד, עולים בתוהו. יהונתן גפן המחיש בספר שני דברים מרכזיים: הוא נתן ביטוי מוחשי לתפישת הילד את עולם החלומות בציירו אותו כארץ ממשית: יש בה גן, ולו שומר, איש ענק וזקן ששמו זלמן-חלמן. גם גפן יש בגן, הקוף יהושע, המוליך את דניאל ל"גן החלומות הטובים". בגן זה מצויה שומרת, "זקנה נחמדה / עם פנים של כלב" (עמ' 20). כדי להמחיש את מספרם הרב של החלומות, מצייר הסופר "ארון לבן / עם אלף מגרות, / בכל מגרה חלום עטוף בנייר צלופן / קשור בסרט ורוד" (עמ' 22). מגרות אלה מכונות "מגרות זיכרון", ניב לשוני המצוי גם בלשון המבוגרים, אולם כאן הוא מומחש.⁵ גם החלומות הם מוחשיים ועשויים מעננים (עמ' 30), ואפשר לנגוס ב"פרוסת ענן".

דניאל אינו זוכר כלל אם היה זה חלום טוב או רע. הוא מוכן להמשיך ולחפש ב"גן החלומות הרעים", שבו רישקה השומר שולף "מגרות צהובות בחיוך מבהיל" (עמ' 36). דניאל בורח משם אל זלמן-חלמן, השולף מכיסו "חלום מאתמול / שהגיע רק עכשיו". "זה חלום על ילד שלא זוכר / את החלום שלו כשהוא מתעורר" (עמ' 42). "זה שלי! צועק דניאל / פוקח עיניים מתחת לשמיכה..." וכשקם דניאל מהמיטה הוא "אינו מצליח להיזכר בחלום שהיה לו".

בסיפור מעשה חיפוש החלום באמצעות חלום נוסף, המחיש יהונתן גפן את העניין השני ביצירה: את שכחת החלום המוחלטת. הסופר יצר כאן מבנה של חלום בתוך חלום, בו מודע החולם בתוך חלומו לכך שהוא הילד ששכח את החלום. והרי כל החלום שהוא חולם מחדש עוסק בנושא זה עצמו: חיפוש אחר

החלום האבוד. רק המלים שבסוף הסיפור, "פוקח עינים מתחת לשמיכה... קם דניאל מהמיטה", מסגירות לקורא הצעיר שכל הסיפור שקרא הוא חלום נוסף, חלום על חיפוש חלום. הכפילות שבנושא מדגישה את אמינותו: גם חלום זה עצמו נשכח משפקח החולם את עיניו.

אולם, טעות היא לחשוב שרק האמירה הישירה, "פוקח עינים", פוקחת את עינינו להבין שמדובר כאן בחלום. הקורא הער לנאמר בסיפור ישים לב ל**יסודות על טבעיים המאפיינים את החלומות**, אותם פיזר יהונתן גפן ביד רחבה מתחילת החלום ועד סופו. דניאל שומע את "קול החלומות" הדובר אליו ומצביע על ארץ חלומיה / על ענן שטוח", שבו מצוי "גן החלומות האבודים". העצים בגן זה כחולים, ועליהם "פורחים החלומות ששכחנו" (עמ' 4). הליכתו של דניאל מתוך שינה (עמ' 6), אף היא איננה טבעית. פגישתו ב"יונה גדולה לפחות כמו סוס" הנקראת חנה, והיא דוברת אליו (עמ' 8), מציינת את **יסוד ההגזמה האופייני לחלומות**.

הדמויות שנזכרו לעיל, אותן פוגש דניאל, הן דמויות על טבעיות שיש בהן עירוב של מציאות ודמיון: השומר הענק שמימדיו מוגזמים בשיעורם, שלושת הגמדים שמידותיהם מצויירות בצמצום מוגזם, בכיוון ההפוך: הקוף המואנש הדובר דברי חכמה כאותו ליצן שבמחזה ("אם יש דבר אחד / שכדאי לזכור / זה חלומות", עמ' 14), והוא נותן יד שעירה לילד (עמ' 19), מראה שהוא רחוק מן המציאות השומרת, לולו, ממחישה את הבלבול החלומי הבלתי אפשרי; בצירוף של אדם וחייה: "זקנה נחמדה עם פנים של כלב". יש בכך סמליות, יסוד אנושי עם שמירה כלבית נאמנה.

ב"גן החלומות הרעים" פוגש דניאל בדמות מבהילה: איש עם פנים של כריש עיף (עמ' 36), המכריז על עצמו שהוא שונא חלומות וילדים. "רישקה" זה בעיני הגיבור הוא "איש מגעיל", ודמותו מוגזמת לרוע. דמות זו מייצגת את תמונות הבלחה שבחלומות "הרעים", ואין פלא שהגיבור ממחר לברוח מפניו. גם בו משולבים יסודות מן החיה והאדם, אולם הכריש המבהיל והמסוכן רחוק מאד מדמות הכלב הנאמן שלובשת הזקנה הנחמדה לולו בגן האחר.

"גן החלומות האבודים" הוא כולו **מקום בלתי טבעי**, חלומי, שצבעיו **דמיוניים**. "על כל עץ, במקום פרות / חבילות של חלומות" (עמ' 10). הדשא שם "אדום וגבוה עד לצואר" (עמ' 14), הכוכבים "צומחים כמו עשב", ו"העלים לבנים" (עמ' 20). כאן החלומות הטובים. ואילו ב"גן החלומות הרעים" שונה התמונה לחלוטין, אם כי היסוד העל-טבעי שולט גם כאן: "עצים שחורים עם עלים קרועים", "פטריות רעל / שדומות לברגים, / חסידה בלי נעל / יורקת דגים" (עמ' 34). ועל הכל, "גשם של בוץ מתחיל לטפטף". תמונה מבהילה שרק בחלומות ניתן לראותה! יש לציין

שהאיורים שבספר תואמים את התיאורים, וצבעי הרקע הוורודים-תכלכלים שבגן החלומות הטובים, מתחלפים כאן לרקע כחול-כהה ושחור. יהונתן גפן משבץ בסיפורו גם את תוכנם האופייני של חלומות ילדים, טובים ורעים. המחבר נאמן לעלילה שיש בה אחדות וגיבוש. על תוכנם של החלומות לומדים אנו מפי הדמויות שבגן החלומות, ואין הם חלומותיו של דניאל, שהרי חלמו בספר זה מתרכז, כאמור, בחיפוש חלום שאבד. לולו הפותחת "מגרות של זיכרון" מונה חלומות טובים: "חלום מתוק על שוקולד"; "חלום על הילדה היפה של הכיתה / שכולם רוצים למשוך לה בשערות"; "חלום על חגיגה מטורפת"; "חלום על ילד שהפך לציפור", "חלום על טיול עם אבא בשלג" ו"חלום על מלך גיבור" (עמ' 24-26).

המשותף לרוב החלומות הללו הוא מילוי משאלה. משמעות זו אופיינית לחלומות ילדים, כפי שכבר ציין פרויד⁶. אין המחבר מפתח את החלומות, והמשאלות אינן מוסוות. אופייני הממתק שהילדים אוהבים (שוקולד), המשיכה אל הילדה היפה מבלי לגלות לה במפורש, אלא להיפך, מציקים לה. חלום המעוף מצוי אף הוא הרבה (ילד ציפור), או חלום על גבורה וגדולה (מלך גיבור). אין בחלומות אלה חידוש והם מייצגים את האופייני והמשותף לחלומותיהם של ילדים רבים.

גם החלומות הרעים נמנים בזה אחר זה בפי רישקה, שומר "גן החלומות הרעים", כדי לרענן את זכרונו של הגיבור המחפש את חלומו: "חלום על נחש שעוקץ חתול", "חלום על תושך", "ילדה טובעת", "שרפה ואין לאן לברוח", "איש בלי אף יוצא מבור", "צל צולל", "חתול שחור", "נפילה, מחלה, מקקים". תגובתו של דניאל היא הגיונית: "חלומות כאלה / מי רוצה לזכור?" (עמ' 40).

אף כאן אין פיתוח לעלילת החלום, אלא קביעת הנושא בצמצום. יש בהם חלומות המעוררים פחד (תושך) וחוסר מוצא (אין לאן לברוח). חלומות "נפילה" מצויים הרבה בין חלומות הילדים, וכן פחד מפני בעלי-חיים שונים (נחש, חתול שחור ועוד).

גפן יצר בספר זה חלום אמנותי שיש בו אמת פנימית. ישנה לעיתים הבחנה בין מציאות ודמיון בתוך דברי החולם, דבר שהוא קרוב למציאות: "אני לא אוכל עננים" (עמ' 30), משיב דניאל להצעת הקוף יהושע. על חלום השוקולד משיב הילד: "לא, זה לא שלי, את רואה שאני רזה". גם על החלומות הרעים הוא משיב בסגנון דומה: "גם זה לא שלי, תודה לאל" (עמ' 39). אלה תשובות הגיוניות, על אף הסיטואציה החלומית הבלתי טבעית.

גם הדברים שזכר דניאל לאחר יקיצתו, על אף שכחת החלום עצמו, תואמים בדרך כלל את המציאות. אלה הם "זברי חלום", "שברי חלום" שמקורם בתמונות החלום השלם, המלווים לעיתים את החולם מבלי שידע ויזכור מדוע הוא רואה

תמונות אלה. וכך מסיים יהונתן גפן את סיפורו המפורז: "פתאום הוא רואה בחלון / שלו שני עננים ורודים, / ומרגיש שיש מי ששומר / על כל החלומות האבודים. / והוא לא מבין מדוע, / מאז אותו בוקר, / כשהוא עוצם רק לרגע עיניים / הוא רואה קוף / ויער כחול / וציפור שמנה בשמים".

בתפישת החלום בסיפור זה אין החלום "בא מן החוץ". זהו חלומו הפנימי של הילד. אולם חלומות אלה אף הם חיצוניים בכך שהם נשמרים בחוץ, אחרי שהם עוזבים את החולמים: הם מוחשיים ותלויים על עצים ב"גן החלומות האבודים", וניתן, "אולי", למצוא אותם בארץ החלום הדמיונית. תפישה זו מייצגת את הילד הקטן ויחסו לחלומות.

2. "גן החלומות"

ספרו של אלי רוה, "גן החלומות", שונה מספרו של יהונתן גפן הן במבנה, הן בעיצוב והן במטרה שעמדה לפני המחבר. כאמור לעיל, גם ספר זה עוסק כולו בחלומות. אולם, כאן מובאים חלומות רבים, שחולמים ילדים שונים בסיטואציות שונות. לעיתים מביא המחבר שניים ושלשה חלומות שחולם ילד אחד על אותו נושא, כפי שנראה בהמשך.

מבנה הספר

הספר בנוי כסיפור מסגרת חיצוני מציאותי, ובו סיפורים פנימיים, סיפורי חלומות. גיבורי הסיפור החיצוני הם אח ואחות, ערן ונועה, המבקרים בגן השעשועים, ומתנדבים להשקות את הצמחים עקב מחלת הגן. הסיפור הפנימי הוא דמיוני, והוא קשור לסיפור החיצוני המציאותי בקשר של מוען ונמענים דמות קטנה ומוזרה, כעין גמד קטן, מתגלה לעיני הילדים על גבי עלה, והוא מתוודע אליהם כ"שומר על החלומות" של כל הילדים בעולם. תפקידו רבים ומגוונים: "בשעות היום אני שומר ודואג למנוחתם של החלומות. אני צופה בכל ילדי העולם כדי לדעת לאיזה חלום זקוקים כל ילד וילדה. לקראת הלילה אני תמיד שולח את החלומות לתוך שנתם של הילדים" (עמ' 14). מקום החלומות הוא על כל עלה ועלה בגן. מכאן ואילך, בכל פרק ישמעו ערן ונועה את הסיפור שיספר להם חלום אחר, סיפור חלום של ילדים שונים.

מבנה ספרותי זה מאפשר לסופר להרבות בדוגמאות של חלומות שונים, ולהדגיש באמצעותם את תפקידו של החלום. בדברי הפתיחה של "שומר החלומות" מציג בפנינו המחבר את המגמה המרכזית: החלום שנשלח לילד הוא החלום שלו הוא זקוק. מגמה פסיכולוגית זו תודגם להלן.

דבר נוסף בולט בפתיחה זו: תפישת החלום. החלום בא מן החוץ. הוא קיים במקום כלשהו, ואין ל"שומר החלומות" אלא "לכוון את החלומות היוצאים למסע

אל שנתם של הילדים. עלי לוודא שכל חלום יצא לדרכו וירחף בנתיב הנכון ללא כל טעות" (עמ' 17). המושך רואים אנו שהמחבר מאניש את החלום, והופך אותו לדובר המספר את סיפורו. כמו כן קיימת בספר המחשת החלום: בשעת משחק בכדור נשברו שתילים בגן, "והחלומות שלי נפלו והתפזרו על האדמה... אספנו אותם שרוטים וחבולים"... (עמ' 55). דברים אלה מייחסים לחלומות גוף ותחושות, תכונות דמיוניות שספק אם ילדים, ואפילו קטנים ביותר, מייחסים אותם לחלומות.

לפי שתפישת החלום כדרך שהיא מוצגת כאן אינה אופיינית לילדים בגיל בית הספר, גיל גיבורי סיפורנו, מביא אלי רוח את פקפוקם של הגיבורים בדברי "שומר החלומות", ובכך מעצב אותם ביתר אמינות: "קשה לי להאמין לכל המלים שאתה מספר לנו", אמרה נועה (עמ' 15). "ולי נדמה שהסיפור על החלומות הוא תמונה מחלום שאני חולם בהקיץ" (שם). דבריו של ערן הם נסיון להסביר את התופעה בצורה מציאותית ומפוקחת, ולנמק בכך את חוסר ההיגיון בדבר שהם רואים ושומעים. אלה ילדים המבחינים בין דמיון ומציאות. אולם המחבר אינו מניח לפקפוקים להכריע, וכדי "לאמת" את סיפורו הוא שם בפי שומר החלומות דברים המשווים בין קטון לגדול: "בארץ רחוקה יש יער עבות, שעל עיציו משופעי העלים הגדולים מתגוררים החלומות של האנשים המבוגרים. גם ביער ההוא מתגורר שומר חלומות... כאן שוכנים רק חלומותיהם של הילדים" (עמ' 15-16). בדברים אלה בולטת התפישה המוטעית של החלום הבא מן החוץ אל כולם, קטנים וגדולים. גיבורי סיפורנו המסוקרנים לשמוע סיפורים מקבלים את החסברים, אך בינם לבין עצמם יודעים הם שאלה "חלומות טפשיים על שומר חלומות", "ומי יאמין לסיפורנו!" (עמ' 17).

נושאי החלומות ומגמתם

נושאי החלומות המסופרים כאן אופייניים לעולם הילדים, כגון: חלום הממתקים; חלום על משחק עם כלב, חלום נצחון בתחרות אופניים, חלום ילדה הרוצה להיות רקדנית, חלום בלהות ועוד. ברוב החלומות יש מילוי משאלה, נושא אופייני לחלומות ילדים, כפי שכבר ציין פרויד.

המחבר נקט כאן בשיטה מעין פסיכולוגית פשטנית, כך שגם ילדים יוכלו להבניה: כל ילד החולם בספר זה יש לו בעיה, בא החלום ועוזר לו בפתרונה. זו המתכונת של כל החלומות בספר זה. לכך רמז המחבר בדברי שומר החלומות: "החלום שלו זקוק הילד".

אולם, עלינו להבחין בין החלומות שבספר, ולראות בהם שני סוגים. הסוג האחד - הבעיה היא בעייתו של הילד החולם, מצב שבו החלום הוא טבעי ועוזר לילד

עצמו להתגבר על הדבר המציק לו. ואילו הסוג השני החלומות באים לחנך ולתקן שגיאות כפי שרואה אותם המבוגר. במקרים אלה החלום הנשלח מבחוץ הוא חלום דידיאקטי המערב בתוכו יסודות פסיכולוגיים. במקרים אלה אמנם "משפיע" החלום והילד חוזר למוטב, אך באמצעים מלאכותיים. כאן מתמלאת אמנם משאלה, אך זוהי משאלתם של המבוגרים!

נדגים את הסוג הראשון, חלום הבא לפתור בעיה של ילד, על פי "חלום הכלב" של יוסי (עמ' 28-32). הדובר הוא החלום עצמו. בתחילה מתוארת חוויה מציאותית של הילד, שבה מודגשת הבעיה. יוסי נבהל מכלב בהיותו תינוק, ומאז פחד מכלבים ונמנע מלהתקרב אליהם. הבעיה צצה בכל חריפותה כאשר ילדי הבית מצאו שני גורי כלבים, אמצו אותם וטפלו בהם, ואילו יוסי פחד מהם, התרחק מחבריו וזכה בפי כל לכינוי "פחדן".

"שומר החלומות, הצופה בכל ילדי העולם, החליט לעזור ליוסי להתגבר על פחדיו מפני הכלבים, ועל כן שלח אותי, חלום הכלב, אל תוך שנתו" (עמ' 30). משפט דומה לזה חוזר בכל הסיפורים, ומדגיש את הבעיה ואת תפקיד החלום. בחלומי רואה יוסי כלב המשחק עימו ומחזיר לו את הכדור. יוסי מלטף את הכלב, מושיט לו יד ואף מרימו בזרועותיו. בבוקר העז יוסי והביא חלב לגורים, וכאשר רצה לסגת בפחד ובהלה, נזכר בחלומי ועצר במקומו. בלילה השני הוא חולם שוב, והפעם על תחרות בין כלבים, וכלבו שלו הוא המנצח. יוסי מחבק ומנשק את כלבו מרוב אושר. "בבוקר זכר יוסי את חלומי", נטל קעריות חלב והביאן לגורים, ומאז לא פחד יותר מפני כלבים והשתלב בחברת הילדים. משאלתו של יוסי, לא לפחד מכלבים, התגשמה בחלום. קרבתו אליהם בחלום ומגעו הגופני בהם נסכו בו אומץ במציאות, ובכך התגבר על פחדו מכלבים. מבנה מקביל לזה חוזר בספר מספר פעמים, בכל פעם זוכר החולם את חלומי (דבר המנוגד למצוי בדרך כלל) ומושפע ממנו. ואם לא די בהשפעה של חלום אחד, חוזר החלום ומופיע שנית ושלישית. כך ב"חלום האופניים" של דנה המתחרה ברכיבה בגדי, וחולמת על אופני פלא ההופכים אותה ל"אלופה". החלום חוזר שלוש פעמים ונוסך בה ביטחון גובר ועולה לקראת התחרות. בכל פעם היא זוכרת את חלומה ומתעודדת (עמ' 35-44).

רק פעם אחת בכל הספר אין החולם זוכר את חלומותיו: זהו ערן עצמו המספר חלומות לשומר החלומות... אין כל בעיה בבסיס החלום של ערן ואין כל נזק בשכחתו. אין זה חלום הבא לפתור בעיה, ושכחת החלום היא מציאותית (עמ' 59).

הסוג השני, שבו באים החלומות לחנך ולתקן את דרכיו של החולם, מופיע ב"חלום הממתקים" של עודד, הזולל שוקולד וסוכריות והורס את שיניו. רופא

השיניים אוסר עליו לזלול ממתקים. החלום הוא חלום של מילוי משאלה, בו קוטף עודד ממתקים בערוגות הגן וזולל בכל פה. זכירת החלום גורמת לו לשובע מן הממתקים, וכשהוא משתוקק להם שוב, מופיע החלום השני שבו יער של ממתקים, שבו מלקק עודד וזולל בלי סוף. אף כאן זוכר עודד את חלומו, הוא שבע מן הממתקים וחדל להשתוקק אליהם במציאות. כאן אין המחבר מסתפק בתוצאה החינוכית של החלום, והוא משלב הטפת מוסר ישירה וגלויה שמשמיע הרופא: "עליך לצחצח את שיניך ולהקפיד על אכילת ממתקים במידה (עמ' 25). עודד מוותר על הסוכריה המושקטת לו ומבטיח להישמע לדברי הרופא. החינוך הושלם:

המגמה החינוכית הישירה והטפת המוסר שבסופה צורמים והופכים את הסיפור כולו ללא אמין. יותר מאשר משאלתו של הילד, מתמלאת בסיפור זה משאלתם של ההורים.

החינוך באמצעות החלום בולט ביותר ב"חלום הבלהות" של נתן (עמ' 72-76). הבעיה מוצגת בפתיחת הסיפור: נתן מתעלל בילדים ובחתולים, זורק אבנים ומקלות על פנסים ומכוניות, ומשחית בסכיניו עצים וחפצים. מומחי חינוך ויועצים לא הועילו והוריו אובדי עצות. חלום מבהיל שחולם נתן משפיע עליו. הוא רואה את עצמו מוכפל פי חמישה, מסתובב כסחרחרת וכדור אש מנתר ורודף אחריו. זכירת החלום היא זמנית בלבד והוא חוזר לסורו. בלילה השני מופיע חלום בלהות נוסף, בו רואה נתן את עצמו קשור לעץ, ולהטוטן זורק סכינים אל גזע העץ סביבו.

אלי רזה מתאר את ההשפעה הפיסית של חלום הבלהות על החולם: "הוא רעד בכל חלקי גופו", "זעה קרה כסתה את כל גופו, ורעד חזק טלטל את ידיו". אלה תאורים קרובים למציאות. מבחינה נפשית ההשפעה עמוקה: נתן חש בושה וחזר להתנהג "ככל ילד בן גילו" (עמ' 76).

בכך התקיימה משאלתם של ההורים. אולם, לא ברור מדוע חלם נתן חלומות אלה דווקא בניסיונות המתוארות. אין כאן התפתחות פסיכולוגית צפויה וטבעית מצד החולם. ההסבר היחיד שנותן המחבר, כבשאר החלומות, הוא חיצוני ודמיוני: שומר החלומות "החליט להחזירו למוטב ושלח אותי, את חלום הבלהות, אל שנתו של הילד השובב" (עמ' 73). זו מגמה חינוכית חיצונית מובהקת שאינה נובעת מתוך נפשו של הילד החולם. עם זאת, יש אמת בהשפעת חלום הבלהות על נפש החולם.

כדוגמת שני הסיפורים האחרונים שייכים לסוג השני גם החלום על פרי "הגודניק" המציק לאימו (הבעיה היא של האם!), והחלומות משפיעים עליו להיות הוא עצמו (עמ' 66-70). וכן חלומו של אמיר, "חלום הרעות", שבעזרתו מתחנך

אמיר ולומד כיצד עליו לנהוג בחברת הילדים ולרכוש את ידידותם (עמ' 78-84) עד כמה בולטת מגמתם החינוכית של חלומות אלה רואים אנו בכך, שלא רק החולם מושפע מהם, אלא גם ערך ונועה המאזינים; הם מסיקים לעצמם מסקנה חינוכית, ומחליטים לישמה במציאות (עמ' 84-85).

פרק אחד בספר הוא יוצא דופן, ובו מספרים ערך ונועה כמה מחלומותיהם (עמ' 55-64). קיימים מספר הבדלים בין פרק זה ובין שאר פרקי הספר. ההבדל הראשון: שלא כרגיל, מספרים כאן החולמים עצמם את חלומותיהם, והנמען הוא "שומר החלומות" עצמו! על חוסר ההיגיון שבדבר חושב ערך: "זה מוזר מאד שסיפרנו לשומר החלומות על החלומות שהוא עצמו שלח אלינו" (עמ' 64). זוהי סתירה פנימית שאין לה תשובה בספר.

ההבדל השני: החלומות הללו אינם באים לפתור בעיות, כפי שראינו בכל פרקי הספר. דבר זה מוזר, שהרי החולמים הם ילדים מציאותיים, והיה מקום למחבר להדגים את מגמתו השולטת בספר באופן ריאליסטי ואמיתי עם זאת, אלה חלומות אופייניים לילדים, החולמים על החוויות הסמוכות לחלום⁷. נועה חולמת על חוויות הקריאה, ופוגשת בחלומה גיבורי מעשיות עם ידועים, כגון: כיפה אדומה, אצבעוני, שלגיה, סינדרלה ואפילו את חנה'לה בשמלת השבת... ועוד חלום נוסף של נועה הוא חלום **רביבה על סוס**, והחלום השלישי עוסק בדיג. ערך זוכר חלומות בהכללה: כוכבים נושרים למיטתו ועל כל כוכב חלום, חלום מצחיק, חלום של כישוף, חלום מפחיד ומציק וכדומה. הפרטים נשכחו. חלום אחד שהוא זוכר הוא חלום על **המדאה ומעוף באוויר**, חלום אופייני לילדים רבים.

ההבדל השלישי הוא בעיצוב הספרותי: החלומות בפרק זה כתובים בחרוזים, ועיצובם שונה לחלוטין מכל יתר החלומות. פרק זה נראה בעיני "מודבק", ואינו משתלב במגמה הכללית של הספר.

בסיכומו של דיון ניתן לומר, שזהו ספר שעוסק בעיקר בהשפעות החלום על החולמים. החלומות קשורים כולם בבעיה מציאותית, ועוזרים לחולם להתגבר עליה. כל החולמים זוכרים את חלומותיהם. עובדה זו אינה נאמנה למציאות שבה שיכתת החלום נפוצה ביותר. הצד הדמיוני שבספר, שבו החלום "נשלח" אל החולם מן החוץ, רומז מצד אחד לתפישת החלום האופיינית לילדים, אך מצד שני אולי רומז המחבר שזהו "חלום בהקיץ", ושם בפי הגיבורים הערות של פקפוק, כפי שצוין לעיל. בכך הוא בא לסתור את ההמחשה המוגזמת של החלום.

ב. תפישת החלום כאמצעי ספרותי

שלא כמו בשני הספרים שנדונו לעיל, שבהם עיקר הנושא הוא החלום עצמו, יוצג להלן ספר שלישי, שבו משתמש הסופר בתפישת החלום של הילדים כאמצעי

המניע את העלילה, ומשולב בה עד לבלי הפרד. זהו ספרו של אפרים סידון, "המלאך"¹⁸.

"המלאך"

אפרים סידון פותח את ספרו "המלאך" בשני נושאים הקשורים זה בזה, לידה וחלום. האחד מייצג אמונה עממית, והשני מבטא את תפישת החלום של הילדים. לפי האמונה העממית, בטרם היוולד הילדים, הם מלאכים, ו"ברגע שבו עוזב המלאך את השמים והופך לתינוק, מכה המלאך האחראי במקל קטן... על החלק שבין השפתיים לבין האף. מן המכה נעלמים מיד כל הזכרונות" (עמ' 10), ונשאר רק החרץ שבין האף והשפתיים (עמ' 15).

הפתיחה לספר מתרחשת בשמים, על ענן. שם נמצאים המלאכים שעוד לא נולדו, ולהם תפקידים שונים. אחד התפקידים קשור בתפישת החלום הבא מן החוץ: המלאך הממונה נושא על גבו שק מלא חלומות ילדים, יורד עם ערב ועף מבית לבית כדי לחלקם לילדים הישנים. מלאכה זו איננה קלה: פזיאל המלאך "התאונן שכל הילדים, בלי יוצא מן הכלל, חלמו הלילה. הוא נאלץ להתרוצץ בין הבתים עד שש בבוקר" (עמ' 9).

שיחת המלאכים מדגישה את התפישה המומחשת של החלומות: "פזיאל, למה שק החלומות פתוח? הרי ביקשתי אלף פעמים לא להציץ בחלומות לא שלכם" (דברי המלאך הזקן מלכיאל). "לא הצצנו", התנצל פזיאל. "רק רצינו לראות חלומות מצחיקים. יש ילד אחד בירושלים שחולם כל הזמן שהוא תנין שאוכל את המורה שלו. איזה צחוק!" (עמ' 13). זהו תוכנו של חלום, שממנו משתמעים היחסים בין הילד החולם ובין מורתו, אך אין בסיפור פרטים נוספים.

בהמשך שומעים אנו על תוכנו של חלום מצחיק נוסף, המצוי בשק החלומות: "חלום של ילדה אחת בת ארבע, שחלמה שתהיה אוטו זבל כשתגדל" (עמ' 21). גם כאן אין שום פירוט והנמקה.

כל הפתיחה הזו משמשת מבוא לעיקר העלילה, והיא הכרחית להתפתחויות שתהיינה, אם כי אין היא הנושא עצמו.

על ענן זה מצויים שני מלאכים, אראל ובראל, צמד בלתי נפרד, שהובטח להם להיוולד תאומים. מלכיאל קורא בשמות הנולדים, ומתברר שהוא הפריד בין השניים, ובראל יולד תחילה. אראל אינו משלים עם גזירה זו, ומחליט לברוח מן השמים מבלי ליהפך לתינוק, ולהגיע אל כדור הארץ מבלי שמקלו של מלכיאל יגע בו. הוא ישאר מלאך ולא ישפח את בראל השניים חורטים עיגול בבשר זרועם, כדי שימצאו זה את זה על פני כדור הארץ.

אראל מבצע את תוכניתו, "השתחל בזהירות לתוך שק החלומות וסגר את

אראל מבצע את תוכניתו, "השתחל בזהירות לתוך שק החלומות וסגר את הרוכסן במהירות מבפנים" (עמ' 23). הדרך להגיע לכדור הארץ באמצעות שק החלומות, וכך להישאר מלאך בעל תכונות מלאכיות ולא בן-אנוש רגיל, היא החוליה המחברת את הפתיחה עם נושא הספר. סידון הופך את תפישת החלום של הילד, החושב שהחלומות באים מן החוץ על ידי מלאכים, לאמצעי ספרותי רק כך הוא יכול לעצב בספרו גיבור "מלאך" המצוי בין בני האדם. למעשה, יש בכך מעשה סמלי: משמעות הדבר היא שרק "בחלום" יכול מלאך לרדת אל האדמה, ב"שק החלומות", ולא במציאות.

הסצנה על הענן נמשכת סביב שק החלומות הכבד מנשוא. אפרים סידון העוקצני משלב הערה צינית: "מה זה?" צרח פיזאל, "כמה חלומות יש היום? מה, יש מחר שבתת מורים שכולם ישנים עד הצהריים וחולמים עד מאוחר?" (עמ' 24). או הערה אחרת הממחישה את החלומות: "מה הם חולמים הילדים היום? על טנקים? על פילים?" (שם). וכאשר מציע פיזאל להשאיר קצת חלומות למחר כי גבו נשבר, משיב לו חברו: "השתגעתי? חלומות לא מחזיקים מעמד יותר מעשרים וארבע שעות. חלום של היום לא תמיד מתאים למחר" (עמ' 27). הערות אלה שייכות כולן לתפישת החלום הן בתוכנו והן בהמחשתו.

נושא הספר הוא הניגוד שבין מלאך ואדם וביקורת על התנהגות האדם. המלאך יודע הכל, זוכר הכל, ואין הוא מסוגל לשקר או לרמות, הוא "ידיד אמיתי, כן ותמים" (עמ' 74). זהו סיפור של ידידות אמת בשמים, שהפכה עלי אדמות לידידות חד-צדדית. בראל הוא אדם ששכח כל מה שהיה לפני היוולדו, ואיבד את היסודות "המלאכיים" שהיו בו. הוא תכנן ורודף שלטון, כל האמצעים מקודשים בעיניו כדי להשיג את מטרתו, אפילו לבגוד במי שמציל את חייו ולהביאו לגרדום. כנגד זה מוצג אראל (שכשמו כן הוא-"מלאך") בתמימותו, ביושר ובמסירותו לידידו עד אין קץ.

אפרים סידון מותח ביקורת על התככים בחצר המלוכה⁹ ועל בוגדנות בני האדם. המסר המרכזי נשמע פעמיים; פעם אחת מפי המלאך מלכיאל, היורד לחפש את אראל: "אתה לא יכול לחיות פה, הרי נשארתי מלאך. אפילו לשקר אינך יודע", "אהבת, ידידות בלי גבול, אמונה—זה אולי טוב לשמים, אבל לא לארמון המלוכה" (עמ' 81). ופעם שנייה נשמע הרעיון המרכזי בפי הליצן הזקן והחכם: "פה על פני האדמה, אי אפשר להיות מלאך... אם תשאר תמים - לא תוכל על פני האדמה הזו להאריך ימים... על פני האדמה היה בן-אדם - אל תהיה מלאך" (עמ' 91).

כאמור לעיל, עיקרו ורובו של הספר עוסקים בחצר המלוכה וביחסים שבין אראל המלך ובראל השר. תפישת החלום משמשת כאמצעי בלבד כדי להפגיש מלאך

"שק החלומות" המובא מלמעלה אל שנתם של הילדים, אי אפשר היה לו למלאך להגיע לארץ ולשמש מופת לטוב ולרצוי שאיננו מצוי עלי אדמות.

סבום:

העיון בשלושה ספרי הילדים הראה לנו גישות שונות לנושא החלום בשילובו בספרות הילדים. יהונתן גפן התמקד באחד האספקטים של הנושא, בשכחת החלום. אלי רוה התפרש וטיפל בנושאים שונים של החלום וניסה לתקוף אותו במיוחד מצד תפקידו והשפעתו של החלום על החולמים ועתידם. החולמים בספרו זוכרים את חלומותיהם ומפיקים מהם "לקח". מגמה זו היא דיאקטית ובאה לפתור בעיות, במודע מצד המחבר. ואילו אפרים סידון עשה שימוש בתפישת החלום אצל ילדים להפצת מסר חברתי-מוסרי. גם בספרו משתמע, בעקיפין אמנם, תוכנו של החלום: הימצאו של מלאך עלי אדמות אינו מציאותי אלא חלום בלבד.

כל שלושת המחברים הביאו בספריהם את תפישת הילדים הרואים בחלום אובייקט מוחשי, והוא מובא מן החוץ אליהם, או מצוי מחוצה להם. בכל הספרים הללו קיימת דמות מואנשת שהיא אחראית על החלומות, "שומר החלומות", בין אם היא מצויה בגן לעיניהם בדמות גמד, בין אם היא מופיעה בחלום ומצויה ב"גן החלומות האבודים", או נושאת "שק חלומות" מן השמים. בכך תואמת גישת הסופרים את הממצאים הפסיכולוגיים ב"תפישת העולם של הילד" שהעלה פיאזה במחקריו. הטיפול בנושא החלום, המניח בתשתיתו את תפישת החלום אצל הילדים, מיוחד הוא לספרות הילדים ומבדיל אותנו מן הספרות למבוגרים ומטיפולה בנושא החלומות.

העיצוב הספרותי של שלושת הספרים שונה זה מזה. יהונתן גפן כתב סיפור דרמאטי מחורז. יש בו מתח, חיפוש אחר דבר אבוד, ואף מצוי בו אלמנט של פחד ובלהה. הוא שילב בו הרבה דו־שיח בין הדמויות והחיה בכך את העלילה. יש אחדות בסיפור, הוא מגובש מאד ומפתיע בסופו כאשר מתברר שהכל חלום. אלי רוה חילק את ספרו לעשרה פרקים. ספר זה וספרו של אפרים סידון הופיעו בסדרה "ראשית קריאה", המתאימה לכיתות ג'ד, ולכן הם ארוכים ומורכבים יותר. בספרו של אלי רוה, כאמור, חלומות רבים. בכל פרק מסופר על גיבורים אחרים ובעיות שונות. הקורא בספר קורא סיפורים רבים ושונים שרק מסגרתם החיצונית היא אחת: שני הנמענים המקשיבים לסיפורי החלומות. שילוב חלומותיהם של שני הילדים בפרק מיוחד, חלומות מחורזים וכתובים בקלילות, חורג ממבנה הספר, כאמור לעיל.

את ספרו "המלאך" בנה אפרים סידון באופן שניתן לחלקו לשניים: שני הפרקים

הראשונים מחד גיסא, ושאר פרקי הספר מאידך גיסא. הפרקים הראשונים המתארים את ההתרחשות על הענן בשמים, משמשים מבוא לסיפור עצמו, המתרחש בממלכה אגדית על פני הארץ. עם זאת, העלילה היא אחת, קיים קשר הדוק בין שני החלקים, ולא ניתן היה לעצב את הדמויות והעלילה בלי המבוא העוסק בתפישת החלום ובגיבורים.

הקוראים הצעירים יחוו בעת קריאתם מהו הדמיון שבעלילות המסופרות ומהי המציאות, והנבונים שבהם יבינו שגם מן החלום משתמעת המציאות.

הערות:

1. ז'אן פיאז'ה. תפישת העולם של הילד, ספרית פועלים, 1969, עמ' 83, 108.
2. אלי רוח. גן החלומות, כתר, 89 עמ', 1984. איורים: מישל קישקה.
3. יהונתן גפן. גן החלומות האבודים, דביר, 47 עמ', 1989. איורים: אריאל וידור.
4. ראה פיאז'ה, שם, עמ' 94. הילד הקטן מאמין שקיימת גם "ארץ איבוד", וכל צעצוע ש"הלך לאיבוד" מצוי שם. ראה סיפורה של רבקה אליצור, "איך הלכתי לאיבוד", שלום לך אורחת מורשת עמ' 125-130.
5. על המחשת ניבים בלשון הילדים ראה: לאה חובב, יסודות בשירת הילדים, כרטא, תשמ"ז. עמ' 126, 127, 135.
6. זיגמונד פרויד. משר החלומות, הוצאת יבנה, תרנ"ט, עמ' 115-125.
7. זיגמונד פרויד. על החלום, הוצאת עבר, 1954, עמ' 17. "האופייני לחלומות הילדים, הקשר שביניהם לבין חייהם. המשאלות המתמלאות בהם נשתיירו משעות היום, ברגיל'מן היום שלפני החלום".
8. אפרים סידון. המלאך, כתר, 92 עמ', 1985. ציורים: אבנר כץ.
9. ראה גם את ספרו של אפרים סידון: עלילות מרדיננד פדאצור בקיצור, כתר, 1976.

על כמה מאפיינים בסיפוריו הקצרים של יהואש ביבר

מאת: מנחם רגב

בסיפוריו הקצרים מתגלים יחודו ודרך כתיבתו המיוחדת של יהואש ביבר. ובהם הגיע גם, לדעתי, לכמה מהישגיו החשובים. אלפס זהבי ברשימת זיכרון ליהואש ביבר ('ספרות ילדים ונוער', מארס 1992) כותב: "רוב סיפוריו הארוכים זכו לקוראים רבים, אך דומה, שרגישותו, כושר ההתבוננות שלו ויכולתו לעצב מצבים-התגלו בעיקר בסיפורים הקצרים, ב'כלב ציד משלי' מצויים כמה מן הסיפורים הטובים ביותר שנכתבו בעברית לבני הנעורים וב'פירות קיץ' ניתן, אולי, לראשונה, ביטוי אותנטי ללבטי המתבגר". והוא מוסיף ואומר: "יהואש ביבר היה סופר-אמן, לשונו היתה עשירה, והכרותו עם החומר היתה מעמיקה, ועל כן סיפוריו הקצרים והארוכים אינם סיפורים אופנתיים, וגם הראשונים שבהם שנכתבו לפני שנות דור ממשיכים להיות קריאים ומעניינים" (4).

בשורות הבאות ננסה לעמוד על קצת מן היסודות ומהאפיינים בסיפוריו הקצרים של ביבר.

מה חשוב ממה?

בסיפור תחרות בלי אופנים ("שני מחנות") כותב המספר: "רואה אני אתכם מושכים בכתפיהם ומעלים סבר של תמיהה על פרצופיהם: וכי מה בא זה ללמדנו פרק בהליכות חמורים, רכיבה ואוכפים-סיפור אנחנו רוצים (ההדגשה כאן, ובהמשך המאמר, היא משלי-מ"ד) תיכף, תיכף, מיד אני מגיע לגופו של העניין". קוצר-הרוח של המאזינים, כביכול, מכוון כאילו אל דרך כתיבתו גם בסיפורים אחרים. מה חשוב ממה? העלילה! ההרפתקה! תאור הדמויות! תיאורי נוף? הוא לא רצה לוותר על אף אחד מהם. ותמיד חיפש את המינון הנכון, את הפרופורציה, את המירקם המיוחד.

ביבר רצה להעביר לקורא יותר מאשר עלילה מרתקת. הוא רצה להטעימם את היחס של פרות, ללמד פרק על סוסים וחמורים, להראות מה היתה העיר התחתית של חיפה אחרי מלחמת השחרור, לתרגם את טעמן המתוק של תאנים למילים, להסביר מה ההבדל בין אז לעתה, לספר על השפעת המוסיקה על נפשו של נער. במלים אחרות: לחזור ולבנות את העולם שהסופר אהב כל כך. אין זה מקרה שסיפורים ונושאים מסויימים עולים וחוזרים בסיפורים שונים, כאילו לא

רצה להיפרד מחוויות מסוימות. וחיפש תמיד את הדרך הנאותה של תרגומן לשפת הסיפור. בצד השאיפה להרפתקאות, למסעות למרחקים, למפגשי ידידות, חלומות אהבה, התנגשויות עם יריבים־קיים יסוד שחוזר בספוריו: **עולם הספרים** שהוא חב לו כל כך הרבה:

"איזה ספרים קראתי? שאל מניתי לפניו כמה ספרים אהובים עלי במיוחד: 'מרד האינדיאנים', 'האינדיאנית הנוקמת' שכתב סלגרי... ספרים של ז'ול ורן ושל אליעזר שמאלי, כמו 'אנשי בראשית' וסיפורים מתוך 'בין חרמון לגלבע'... (יאנק מן העיר התחתית, 40).

ובסיפור אחר הוא כותב: "בספר 'חיות הבר אשר ידעתי' קראתי בהתפעמות על לובו, הזאב הענק מלך הערבה... בסופר טבע זה היה כשרון להעניק לחיות, גיבורי סיפוריו, תכונות אנושיות היפות, אולי, מתכונותיהם של מרבית בני־האדם" (קשת אינדיאנית, 28)

חוויות הקריאה שליוו אותו כסופר הצטרפו לקטעי מציאות שעיצב, לעתים מתוך זכרונותיו. וכל אלה יחד יוצרים בתוך סיפוריו מעין **מציאות חדשה**, שבה חיים ופועלים גיבורי סיפוריו.

"לתחרות" הזאת בין יסודות שונים, שביבר היה מודע להם מאד, מצטרפות **סטייות מן העלילה**. באלו הוא רוצה ליצור את **התפאורה** שעל ריקעה מתנועעות הדמויות. הסטייות הן, כמובן, מסוגים שונים, ואנחנו נעמוד, בקצרה רק על כמה מהן:

רקע אידיאולוגי

"מן הראוי לומר כאן שאנחנו גדלנו בעולם ללא אלוהים. ההורים שלנו היו חילוניים שמרדו בהוריהם ובאורח חייהם הקודם... היום אני יודע שמהו מן המסורת ומערכי היהדות קלטנו למרות זאת... יעידו השירים החסידיים שהיו מרבים לשיר בחברותא, ומנהגי מסורת אחדים שהנהיגו בחגים היהודיים הגדולים". (סבתא של כולם, 40)

הסטייה הזו ממהלך הסיפור היא ביטוי לחשבון־נפש אמיתי של המספר, ורצון להעביר לקורא מסר מפורש על חשיבותה של המסורת בחיי היחיד והחברה.

נוסטלגיה בחינד

בסיפור אחר, שנתפרסם שנים רבות לפני הסיפור שהוזכר לעיל, קיימת סטייה שהיא מונולוג של שומר שדות בימים ההם. (סיור סתם 91 - 90):

"לבי לבי לימים ההם שאז היו הגברים - גברים! הסוסות - סוסות של ממש, והסיגריות! הנה אני בא לספר לכם עליהן. היום אתה משלם כסף בחנות ונטל לך חפיסת סיגריות גמורות ומוכנות, ואין לך אלא לשלוף מהן, להציתן ולעשן.

אבל בימים ההם לא כך היה הדבר. לכל מעשן היתה בכיסו קופסת פח ובה טבק קצוץ ותפיסת ניירות דקיקים, שקצותיהם מרוחים במעט דבק כמו על בולים. היה המעשן נוטל קומץ טבק בידו הימנית. בין הבוהן והאצבע של היד השמאלית מונח נייר דקיק, שקערור! המעשן מפזר את גזירי העלים לכל אורך הניירית, ואחר הוא מלפף את הטבק ובנייר מגולל לו סיגריה, בחופזה מלקק בלשונו אחת הנה ואחת הנה, ומדביק את הקצה. והרי הסיגרה מוכנה, עבה, מהודקת, כליל תפארת". הקטע יכול לעמוד בפני עצמו בזכות שלמות התיאור ופרטיו. מתגלה כאן כשרונו של מספר אמיתי, ממש "מספר בע"פ": לא בחיפזון ובבהילות, אלא בנחת ובאיטיות הוא מגלגל-כמו את הסיגריה-כל מלה. עד שהתיאור מושלם כולו. זו ראייתו של האומן הער לכל פרט, והרואה בכל פרט אספקלריה של עולם שלם.

עיצוב ותיאור תיאורי מקום ותיאורי אנשים בסיפורי ביבר אינם רק יתדות שבאות לתמוך בעלילה אדרבה, חשיבותם אינה נופלת ממהלך העניינים, ולעתים, נדמה, שהם חשובים בעיני הכותב יותר מאשר קידום העלילה. יהואש ביבר מתרפק על הפרטים ועל האווירה, והוא - אם אפשר לומר כך: 'הסופר המשתהה והמתעכב'. הוא, כמו שאמר נחום גוטמן, 'סופר המצטייר במלים; הוא המספר "המרסן" את הסקרנות וההתלהבות של המאזינים, כאילו הוא אומר להם: "שימו לב לפרטים, או אז נכונה לכם הנאה אמיתית מן העלילה שאתם כה קיצרירות לרוץ איתה". להלן נביא ארבע דוגמאות שונות ליכולת התיאור והעיצוב של הסופר:

א. החאן

"החאן היה בנוי מאבני-גייר מסותתות... אי-פעם לפני הרבה-הרבה שנים, שימש מנדק לעוברי אורח להם ולבהמתם. ואולם כיום הוא ניצלה בשמש ונשתק בגשמים, ועשבים שוטים צומחים בין חורבותיו. החאן אינו אלא חצר אחת ארוכה... והיא מוקפת חומה נמוכה ובה הרבה תאים ריקים, המעלים צחנה" וכו' (שודדי הצאן, 21)

התיאור בנוי משלושה חלקים: בפתיחה יש תיאור קצר של חזותו החיצונית של המבנה, אחר-כך איזכור לגבי גדולתו בעבר, ולבסוף בא החלק העיקרי והמפורט. עליבות המבנה בהווה הבנויה על תיאור ריאליסטי ביותר. כמעט מדריך לקורא המעוניין לבקר בחאן המיסתור:

ב. דמות

"ד"ר גוגנהיים היה רופא המושבה... כשהיה רוכב על החמור היו רגליו הארוכות כמעט נוגעות בקרקע... כל יום שבת בבוקר היה ד"ר גוגנהיים לובש בגד שחור

ומגוהץ, חולצה עם צווארון קשה... לרגליו נעלי לכה מבריקות ועל זרועו השמאלית מתנדנד לתפארת מקל שראשו מעוקל, הוא היה פוסע ברחוב ונעליו מצווחות וניגפות באבנים". (התעלול, 5)

כמו בתיאור החאן, אין כאן נסיון לתיאור אובייקטיבי: כל פרטי התיאור (הרגליים הארוכות, הבגדים המוזרים לאנשי המושבה, ההליכה הלא-יציבה) הם בעיקרם תיאורי הפנה לקראת העיקר בסיפור, והוא התעלול שיעשו לו הילדים

ג. בעל־חיים

"ג'מילה, כן, ג'מילה הסוסה האדומה של שמשי שומר־השדות, פאר הסוסים, מלכת הסוסות האצילה והיפה, שעורה אדום ומבריק, רגליה דקות ושריריות, תזה רחב ובאמצעיתו גומה המעידה על חוסן, צווארה מקושת באצילות, ראשה קטן, עיניה נבונות... זנבה מפואר ומתרומם מעט למעלה כשהיא טופפת בצעדה הקליל והמלכותי". (השד האדום, 52)

ביבר אינו מתיר לקורא שום ברירה: גם הוא "חייב" לאהוב ולהעריך את הסוסה שהיא 'פאר הסוסים', 'אצילה ויפה' לפחות כמו שמעריך אותה המספר עצמו. רק לאחר הפתיחה הנלהבת בא תאור של פרטים פיזיים. אבל כעת, מאמין אולי המספר, כבר "יודע" הקורא שזו סוסה מיוחדת במינה, ולכן גם כל פרט שבה יואר באור־יקרות.

ד. עונה

"והיו עוד עניינים שעשו את הקיץ מסביב יפה כל כך, כמו בריכת המים שחלפנו לידה, וקלטנו קול קילוחם הצונן והחרישי כשהשתפכו אל התעלה המבוטנת והאזובית; ושיירת הגמלים שעברנו על פניה... ופרש בודד שרכב לו על סוסה אצילה... וכך נסענו בתוך הקיץ ובתוך כל הדברים האלה שמסביב, העושים את היום הקיצי יפה כל כך עד שאתה חש כמו צביטה בלב" וכו'. (אל שיחי הדום, 64)

הבאנו אך קטעים מן התיאור הדברים מדברים אל כל החושים: מה שרואים ומה ששומעים. נדמה לי שמשפט המפתח־שאותו הדגשנו־מתאים לכל התיאורים בסיפוריו ובספריו של ביבר: אין זה תיאור מבחוץ של מי שעומד וצופה במשהו; אלא זהו תיאור מבפנים, התחיות בתוך נופים דמויות ובעלי חיים, שיכולה להיעשות רק מתוך אהבה והזדהות. אכן "לנסוע" בתוך הדברים, זוהי יכולתו המיוחדת של המספר. ואל המסע הוא מנסה לסחוף ולצרף גם את הקורא.

אדם המנסה לגעת

בקובץ סיפוריו המאוחר, 'כלב ציד משלי' (1982), שהוא, ללא ספק, בין הטובים שבאסופות סיפוריו; יש, כנראה, לא מעט יסודות אוטוביוגרפיים. ברוב הסיפורים

בולטת ההתחברות של הילד המספר עם מבוגר כלשהו. זהו ילד שיש לו הרבה חלומות, שמנסה להגשים את מה שהוא קורא בספרי הרפתקות, שמוכן לוותר על החברה כדי להיות עם עצמו ועם הרפתקותיו הקטנות. בסיפור מעשה באולר אוסטרלי נוצרת ידידות בין הילד ובין החייל האוסטרלי הרחוק ממולדתו וממשפחתו. אין הם מדברים אותה שפה, ובכל זאת הקשר הוא חם ולבבי: "חשתי כי אדם זה מחפש את דרך הישר וכל דרך נפתלת ועקלקלה זרה לו" (11).

האין המספר מדבר על עצמו: החייל משאיר לילד אולר אוסטרלי מפואר כמתנת אהבה אבל אחר-כך נגנב האולר מן הילד ע"י אדם שנתן בו אמון. סיפור אחר הוא 'סבתא של כולם' שהיא לגבי הילד, וחבריו, מעין תחליף לסבים וסבתות שלא יראו לעולם. היא יוצאת דופן בקיבוץ, כי היא דתיה, ומסיבות של כשרות מבשלת לעצמה את מאכליה. יחסים מיוחדים נרקמים בין הילד והסבתא. אך גם היא-כמו החייל האוסטרלי - נעלמת "ולא ראיתה עוד". הקורא אינו יודע אם נפטרה או עברה למקום אחר. המספר מסיים: "אך תדרה הקטן "שמור תמיד בזכרוני כמין מקדש-מעט לאלוהים". אלא שאל סוף הסיפור הוא מצרף שיר שכתב לזכרה, ובבית האחרון הוא "מגלה" לקורא מה עלה בגורלה: קברו אשה זקנה | בין ברושים ואורנים, | ואני לשכוח לא אוכל, | את סיריה הקטנים". בסיפור "איך לא נעשיתי כנר מפורסם", שהוא סיפור רגיש על אהבת המוסיקה, מתחבר הילד אל אלברט המוזר בצורתו ובהתנהגותו. הכל צותקים לו, אבל לא כך הילד: "אלברט היה לידידי", מצטרף בכך לחבורה מגוונת של ידידים שלוקטתי לי, **דובים יוצאי-דופן ובגלל כך מעניינים**". (66).

כי אלברט מלמד אותו להאזין לאופרות.

מוזרה ביותר היא דמותו של הפרטיזן עמנואל, המעורער בנפשו, הרואה בכל מקום אויבים, ומשכנע את המספר להקים 'מחתרת', שיש לה אקדח אחד. וגם כאן מסתיים הסיפור בפרידה: "מאז לא ראיתי עוד את עמנואל. הוא נעלם מתוך הישוב שלנו בלי שאדע לאן" (הפרטיזן עמנואל, 86).

בסיפור האחרון בקובץ, 'מחבואי לילה', טמון אולי המפתח לכל ההתחברויות המוזרות הללו, לנהייה אחרי הבדידות (כמו גם בסיפורים 'קשת אינדיאנית', 'קורות החמור הלבן או טיול שלא נגמר'), להסתכלות האינדיבידואלית כל כך בעולם; ואולי גם הסבר לאווירה הפסימית, לסיומים העגומים בסיפור ובחיים. בליל קיץ אחד משחק המספר עם חבריו במחבואי-לילה. הוא רוצה לצאת מנצח במשחק, להרשים את עמליה היפה ואת חבריו האחרים: "נצחוני היה כל-כך חשוב עבורי ולכן טרחתי במציאת מקום מחבואים מוצלח כדי להוכיח לחברי כמה חזק כוחי בתחבולות ובטכסיסים". (101).

ואז הוא מגלה, למגינת לבו, שבני החבורה עזבו את המקום ושכחו אותו במקום

מחבואו. הלילה שהתחיל כל כך יפה, ושבו חש את עצמו כ"חלק מחבורה" מסתיים באכזבה ובעצב, ואז הוא מגיע (הילד? המספר המבוגר המשקיף על ילדותו?) למסקנה: "כי אני שונה מאחרים ומזמנת לי דרך-חיים שונה מדרך-חיהם של רוב בני-האדם... נראה שזאב בודד אני, אדם האוהב ללכת לבדו בדרך משלו". אבל הוא מוסיף שחוייה זו גם הייתה לו "חוויה בוגרת. כאילו נסיון זה שעברתי הוסיף לי בגרות והבנה טובה יותר את ההתרחשויות והמעשים של בני-האדם", (104).

אין זה מקרה שביבר בחר לסיים את הקובץ בסיפור זה ובמלים אלה. הוא הרי גם מסכם את האכזבות והפרידות מן המבוגרים המיוחדים שהיו חבריו בסיפורים הקודמים. אווירת הסיום-שהיא חשיפת הרהוריו של המספר המבוגר-מזכירה את סיומו של ספר מפורסם של פרנץ מולנר, 'הנערים מרחוב פאל' ('מתנים'). אחרי שנמצ'ק הקטן נפטר בשל הגנתו על המגרש, שומע בוקה שעל המגרש "שלהם" עומדים לבנות בית. הכל היה, איפוא, לשוא! ולכן הוא בורח מאותו מקום: "מחלקת-האדמה הבוגדנית אשר הגנו עליה במסירות נפש כה רבה - ואילו היא נוטשת אותם כדי להעמיס על גבה בנין מגורים גדול ומכוער לצמיתות" (161).

ולמוחרת, בכיתה, כשהמורה מעלה את זכרו של נמצ'ק, "לראשונה עלו בנשמתו הצעירה (של בוקה) דימדומי ההכרה מה הם, בעצם, החיים, אשר-פעם בשמחה ופעם בעצב-כולנו עבדים נרצעים להם". (161).

הסיפורים הנזכרים של ביבר, כמו בספרו של מולנר, הם סיפורים של נטישה ואפזזה, אלא שהוא, בשונה מבוקה, מנסה להוציא מתוק מעז: "חשתי כי בעקבות המשחק במחבואי לילה אני חזק יותר, בוגר ומבין יותר וכי לפני חיים עשירים ומורכבים, שיש בהם צד השמחה והאושר גם בזידות ועצב אך אלה לא הפחידו אותי. ניחמה אותי המחשבה כי תמיד אוכל לשוטט לי כך במרחבים שטופי ירח, לצוד פנתרים ב'ונגלים"... ואז הוא חוזר לרגע אל כמה מסיפוריו, ומתנחם בחלומות שיהיו לו בעתיד: "תמיד יהיו עמי הקשת האידיאנית שלי, האולר האוסטרלי ועוד חפצים, שיארחו לי לתברה במשחקים של מחבואי לילה שאני עתיד לשחק כה הרבה בחיים המזומנים לי בעתיד". (104).

מקורות

יהואש ביבר, שני מחנות, ספרית פועלים, 1964. הסיפורים: תחרות בלי אוכפים, סיור סתם, שודדי הצאן.

יהואש ביבר, כלב ציד משלי, עם עובד, 1982. הסיפורים: מעשה באולר אוסטרלי, קשת אינדיאנית, סבתא של כולם, איך לא נעשיתי כנר מפורסם.

יהואש ביבר, גגות אדומים, מסדה 1965. הסיפורים: התעלול, השד האדום, אל שיחי הדום. יהואש ביבר, בית נטוש, כתר, 1986. הסיפור: יאנקי מן העיר התחתית.

קריאה ב"המרחב והזמן של הדוד אלברט"

מאת: אלכס זהבי

בסוף המאה העשרים משלימה האוכלוסייה המבוגרת עם כשלונה להתמודד עם התפוצצות המידע, כמו בחברה העתיקה השליטה בתוצאות המחקרים בתחומים ספציפיים וביישומן מופקדת שוב בידי קבוצות קטנות של אנשים, שהשקיעו שנות לימוד רבות, עד שזכו להימנות עמן.

לידע הרב, שנרכש בתחומי המדעים, השפעה רבה על כל חיינו, הוא מיושם ברפואה, בפיתוח כלי נשק, בתקשורת התמונים וכו'. הישגי המדע בעשורים האחרונים גרמו לשינוי מהפכני בחיינו: כשהם משפיעים על סיכויי אריכות הימים והשתנות מבני המשפחה והחברה, על הסיכונים שבמלחמות, על האקולוגיה, על הכלכלה ועוד. האוכלוסייה נהנית או סובלת מן השינויים והחידושים הרבים, ועומדת משתאה מולם, גם בחברות דמוקרטיות אין היא יכולה להשפיע על מהלכים משמעותיים, בגלל חוסר כלים להבנת התהליכים ולהערכתם, ובגלל חוסר הקומוניקציה בין הלשוניות של הרוב, המתבססות על תרבויות שהגיעו עד סף ההתפתחויות המהירות בתחומי המדע, לבין אלו של קבוצות המומחים שהמריאו לגבהי ההפשטה וההכללה איש, איש בתחומו.

הפער בין המדעים והמושגים השולטים בהם לבין אופי הדעת המוקנית לילדים בבתי הספר ובמסגרות לא פורמליות אינו רק פער של ידע. התפיסות העומדות בבסיס עיבוד החומר והבנתו בבית הספר הן אנאכרוניסטיות ביחס לאלו הרווחות במערכת האליטיסטית של אנשי המדע וההוגים בני זמננו. לילד הצופה בפעילות מערכות מחשב מורכבות: לוויינים, חלליות, סיבים אופטיים וכו' אין גישה אל הידע המאפשר להבין את העקרונות המנחים את המחקר, שמאפשרים להגיע להישגים אלה.

לקהילות אנשי המדע הטרודה כל כך בגילוי, ביישום חידושים, ובהשתלטות על כל המשתמע מהמידע החדש, הנערם בכמויות עצומות ובהתמודדות עם התיאוריות החדשות, הסותרות לא פעם את מה שהיה מוכר ומוסכם, אין פנאי לעסוק בסילוק חלק מהמחיצות שבין האוכלוסייה לבינה, ובחינוך אנשים צעירים להבנה טובה יותר של הקורה סביבם. שלא לדבר על כך שאין היא מודעת למשמעות של חוסר האונים ואי-ההבנה של אנשים צעירים בעמדם מול המתרחש סביבם. נסיונו של ראסל סטאנארד לפרוץ, ולו במשהו, את החייץ הזה, ולדלג על פני הידע שנרכש משך שנים, כדי לעדכן אנשים צעירים במושגים חדשים שבלעדיהם אי אפשר להבין את המתרחש סביב, ראויה להערכה רבה. סטאנארד, שהוא מסיקאי בריטי חשוב, איתר בהצלחה את הסיבות לכך, שגם כ-90 שנה לאחר פרסום תורת היחסות של איינשטיין, נותרה הבנת עקרונותיה נחלתם של בודדים.

בהיותו מודע לאופן חשיפתם של ילדים ולאורח חייהם כיום, הציע להם להצטרף למסעות דמיוניים אחדים, שמציע הדוד אלברט לאחיניתו, גדנקן. במסעות הם מתוודעים לתופעות שהשפיעו על השינויים הגדולים שהכניס איינשטיין בתפיסת החוקיות של המרחב והזמן, וכללם בשתי תיאוריות היחסיות: "הפרטית" "הכללית" הוא ניצל את דרכי התוודעותו של איינשטיין לתופעות הללו ו"תרגמן" למצבים מוחשיים. העברות שעשה איינשטיין בדמיונו של חוקים קיימים למצבים לא שכיחים, נעשות כאן, באמצעות מסעות לחלל, בבוטת המחשבות הדמיוניות. המחשב החללית ומרכיבים אחרים, המוכרים לילדים רק מהתבוננות בטלוויזיה, הופכים מוחשיים וממלאים תפקידים קונקרטיים. גיבורי הספר הם הדוד אלברט, בן דמותו של איינשטיין הידוע, ואחיניתו גדנקן, שפירושו שמה הוא "המחשבה", איינשטיין הגיע אל מסקנותיו באמצעות תרגילי מחשבה, שנבחנו מאוחר יותר בניסויים העלילה מתרחשת בסביבה בת זמנו. גדנקן היא ילדה הדומה לבני-גילה: לומדת בבית-ספר, משתדלת לזכות בתשומת-לב הבנים המוצלחים, מתלוננת על ההורים שאינם מעניקים לה די תופש ושאינם מבינים את רוח הזמן, אוהבת מתנות ומחפשת תשומת לב. יתרונה על פני חבריה שהיא סקרנית מאד, ויש לה דוד מבוגר בגילו ובעל זמיון עשיר כילד, המתעניין בדברים חשובים ומשתעשע בהם.

גדנקן אינה מודעת בתחילה למשמעות הניסויים (או ההמחשות), שבאים לאמת את התיאוריה של תורת היחסיות. היא נהנית מההרפתקה, מגילוי הדברים, ומהבנת תופעות שאף אחד מחבריה לא נתן דעתו עליהן. היא מרגישה כאילו הוכנסה לחבורה סודית המגלה דברים סמויים מן העין. שותפותה הפעילה בניסויים מאפשרת לה לנסח בלשון המובנת לילדים, ומבוססת על מושגים ועקרונות מדעיים, המשמשים בסיס לכל חשיבה ועשייה מדעית בת זמנו.

הקוראים העוקבים אחרי הרפתקאותיה לומדים באקראי מושגים ועקרונות אלה, ומצטרפים למועדון האקסלוסיבי של מביני תורת היחסיות. אין הם יודעים על כך עד הפרק האחרון, המסביר להם "ברצינות" את משמעות ההרפתקה שהיו שותפים לה.

לא רק שהספר מקנה לקוראיו ידע שאל חשיבותו הם מתוודעים רק בסוף הספר, אלא שהוא שובר כמה דימויים ביחס לחשיבה המדעית, לעוסקים בה, לתכונות המיוחדות של איש המדע המחייבות אותו, כביכול, להינתק מהעולם כדי להתמסר למחקרו ועוד.

הצגת הדוד ואחיניתו כבני-אדם סקרנים ומשתעשעים המדברים בלשון מובנת, מסייעת ביצירת גשר בין התשובה המדעית לבין דרכי בחינת הדברים של כל אדם סקרן ומשוחרר מדעות קדומות ומחרדות. מגרה את הסקרנות לשאל שאלות נוספות ולחפש פתרונות.

(1 ראסל סטאנארד, תרגום: עמנואל לוטמן, עם עובד)

על הספר מי שם פה לאילם? מאת לוי קיפניס:

מאת: ד"ר מרים דייטר-צדק

ספר זה יצא לאור אחרי מותו של הסופר והוא לא זכה לראות-רזאת היא אוטוביוגרפיה מילדותו הרחוקה, מלידתו ממש, אשר שמע מפי אמו. הכל משתמע בו כאגדה שבה מתרחשים אירועים ואפזודות לא רגילים, גם לידתו של הסופר לא רגילה: האם ניתקפה בצירי-הלידה, כאשר אין איש בביתה ואין בכוחה לקרוא לעזרה.

הדלת פתוחה כנהוג בעירה ביום קיץ חם ואיש לא בא. סיטואציה זו מעוררת אצל הסופר הרהורים על הלידה בכלל אצל כל חי, דמיונו נושא אותו אליהם מזה לזה והוא נוכח כי זה לא נורא: "הנה נכנסה הביתה תרנגולת, מקרקרת וכאילו אומרת 'מה את צועקת, אשה, גם אני הולכת להטיל ביצה לבנה יפה במזל טוב'; באה חתולה מיללת ואומרת 'מיאו, מה את מיבבת, אשה, גם אני הולכת להמליט גורים נחמדים במזל טוב!'; נכנס גם תיש לדירה לחטוף דבר-מה מהמטבח, מסתכל באשה וכאילו אומר 'מה-מה, התביישי לך, מה את צועקת אשה; הילד ברל'ה בן שלוש, ילד מילדי השכנים, רואה דלת פתוחה וניכנס. קוראה היולדת את ברל'ה אליה ואומרת: 'רוץ, ברל'ה, ותקרא לי את שרה המילדת'. באה המילדת בריצה ואומרת: 'הרי ה"שייגץ" שלך גם כבר מתוך בטןך'".

כך נולד הסופר והמשורר לוי קיפניס, כאילו בכוח-עצמו נולד-פלא-פלאים ואמנם היה ל.ק. לסופר-פלא שמעטו יצאו פלאי-אגדות, סיפורים ושירים, שפתחו את פיהם ברינה רבבות ילדים ותינוקות (הסופר עצמו לא דיבר עד גיל שלוש וחשבו אותו לאילם).

בספרו על זכרונות ילדותו משלב בהם הסופר את מנהגי היהודים היפים שבאותם הימים הקשורים במסורת ישראל וגם באמונות תפלות, כביכול, אך לאמיתו, גם הן מקודשות, כי מוסר, אהבה בהן ותחנונים לשלום-ישראל-והפעם לשלום התינוק שנולד, ולשלומו תולה המילדת בפתח הפרגוד הפרוש לפני עריסת הילד דף "שיר המעלות", סגולה להזמנת מלאכים טובים פנימה ולגירוש מלאכים רעים, כי דרכם לפגוע בתינוקות בימים הראשונים להיוולדם, עד יום הברית מילה. שמחת לידת הילד היא שמחת כל ילדי העירה, המבקרים יום-יום את התינוק ומקבלים סוכריות ועוגיות, וכן גם המלמד המלווה אותם. שם התינוק

ניתן לו בחגיגות רבה על שם סבו, סבא־רבה לעווין שהיה ותיק חסידי של האדמו"ר־זה שמו הפרטי של הסופר לוי קיפניס ז"ל. הסופר לוי היה בילדותו עירני, שובב וליצן וגרם נזקים רבים בשובבותו. ומתעלול לתעלול־מספר הסופר: 'אנו הילדים היינו משחקים בזריקת אבנים לגובה או קליעה בקלע. האבן שזרקתי החטיאה ופגעה בזכוכית חלונו של שוחט העיירה. בא הוא אל אבי נרנז וסוער עם שבר־הזכוכיות בידי־ראה מה עשה בכך!

יצר המשחק משכית מלבו של הילד את גערותיהם ונאיפותיהם של המבוגרים, הוא חי בעולמו המיוחד של משחק ושעשוע וממשיך בהם ללא מעצורים. תיאור זכרונות הילדות של הסופר לק, על שובבותה, תעלוליה, המצאותיה מעלים חיוך רחב על פני הקורא המבוגר ומעוררים מחשבות והרהורים: גדול הוא ערך המשחק לילד, עולם הילדים על כל משחקיו הוא עולם הצמיחה והתפתחות לעתידו. בדבריו אלה לוי קיפניס מחזיר את הקורא לשנות הילדות משלו שתמיד מעוררים בו געגועים וכמיהה אליהם.

בזמנו של הסופר איש לא ידע כי ל'לה (הוא) שהיה "אילם", כביכול, עד גיל שלוש, יהיה גדול סופרי הילדים ויפתח את פיהם של התינוקות רכי־הגיל, לא על־ידי פלא־פלאות של "הצדקנית", "הלחשנית", "הצוענית" וכל האחרים ולא בזכות תפילת אמו ליד קבר סבו סבא־רבה לעווין, שהיה ותיק חסידי של האדמו"ר ועל שמו נקרא בנה ל'לה, אלא על־ידי פלא־האגדות, הסיפורים והשירים של הסופר לוי קיפניס, אשר פתחו את פיהם של התינוקות בניגונים ופזמונים עליזים בגוונים, בגנים, בבית־הספר בלשון עברית המתנגנת, שעד אז היתה בפיחם "אילמת", (והרי קיפניס היה אחד ממחדשי הלשון העברית).

ספרו מעניין ומושך־מי שמתחיל לקרוא בו, לא יפסיק עד שיקרא אותו עד תומו. מושך הספר בתוכנו המיוחד על ימים שאינם עוד, על הווי היהודי של אנשי העיירה באוקראינה, שגם היא איננה קיימת, על השמירה הקפדנית על ערכי ישראל המקודשים של אנשי העיירה, שאינם מקויימים עוד על ידי רוב העם, אשר בהם מושרשת משמעות חייה־היהודים שם, על כל יופים והדרם ונוסכת שמחת האמונה והבטחון בעם, אשר "לבדד ישכון" ובתוך עצמו יחיה. זאת היא העיירה שנתנה לעם את גאוניה, את חכמיה ואת גדוליה־הדור, אשר השפעתם ניכרת בדורות הבאים, והם אשר הבטיחו לעם את המשך קיומו. לא סוד הוא שהסידור הנשמר על ידם וממנו התפללו באמונה וכמיהה למשיח, הביאו בסוף להקמת המדינה היהודית.

בולטות בספר דמויות מעניינות: דמות אמא מוכשרת, המכנסת את ילדיה סביבה ומספרת סיפורים מסיפורי המקרא וגם על שודדים ורוצחים, כיד הדמיון

הטובה עליה, ומתבלת דבריה בפתגמים, אמרות וחרוזים בכישרון סיפורתי שבנה לזין קיפניס בודאי ירש ממנה.

דמות אמא היא דמות ה"ידיעשע מאמע", האם היהודיה שאין כמותה אצל עמים אחרים. קיפניס מתעכב גם על דמויות אחרות בעיירה, על הרב הראשי ונכבדי העיירה, וגם על פשוטי-העם, אשר לכל אחד מהם התכונות המיוחדות משלו וסגולות מיוחדות משלו ועיסוקים לכל אחד לפי מקצועו ובחירתו, ואנשי-העיירה כמשפחה אחת בדאגה ובעזרה הדדית.

ספר זה נכתב על ידי לזין קיפניס בסוף ימיו, בגילו ה-95, אשר בו הוא מעלה בזכרונו פרטי-פרטים על עברו הרחוק ואור-יקרות של אהבה עמוקה נסוך עליהם ורוויים הם דמיון עשיר של סופר אמון יוצר, המעלה לפנינו תמונות מרהיבות של בתי-כנסת מפוארים בימים ההם וארמונות-פאר של רבנים מפורסמים המוקפים חצרות מרווחות, בהן מתחנכים חסידיו השותים בצמא את דברי הרב החכם. ועם זאת, משמש ספרו תעודה היסטורית על חיי הסופר עצמו ועל עברה המעניין והמיוחד של העיירה בה נולד וחי את שנותיו הצעירות.

לזין קיפניס מסיים את ספרו באמרו: "קיסר או מלך לא ראיתי ואת הברכה לכבודו שכחתי, אך זכיתי לכתוב שיר לראש השנה ל- בינגורין ראש ממשלת ישראל. זכיתי לראות ילדי ישראל מביאים ביכורים בשיר: "סלינו על כתפינו". זכיתי לכתוב ספרים לילדים ולתינוקות. זכיתי לשמוע שירי מושרים מפני ילדי ישראל וילדי יהודים בתפוצות. זכיתי לראות בני ובנותי משרתים בצה"ל... זכיתי, זכיתי, זכיתי."

יותר מאשר לזין קיפניס זכה בחייו, זכינו כולנו ביצירתו הספרותית הענפה רבת התוכן, אשר לא רק חייו משתקפים מתוכם, אלא כל העם היהודי ניזון ממנה הרוחנית ונפשית. הסופר קיפניס ידע כי לא תתכן גאולת העם ללא גאולת הלשון והוא עבד וטרח להפוך אותה מלשון "אילמת" ללשון חיה, מפרפרת, מצלצלת ורועמת בפי העם ובפי התינוקות בוגי דור חדש במדינת ישראל החופשית. האיור האומנותי בספר מאת הצייר יעקב קוטרמן משלים יפה את תוכן המסופר. במיוחד מרשימים הציורים: על אמא עם התינוק בזרועותיה ושאר ילדיה מקיפים אותה לשמוע סיפוריה (עמ' 10).

מרשים מאד ציורו: קבוצת האיכרים עם מעדרים וקילשונות בידיהם באים בהמוניהם לעשות שפטים בישראל על הריגת חזירון על ידי ילדים שובבים, אשר בניהם לילה (קיפניס) היה הראשון במעשה-ולעומתם באו וניצבים הרב הראשי של העיירה בלוויית 6 מכובדי המקום, המנסים לפייס את הגויים במתן כופר ופיצויים, (עמ' 25, 24).

ציורים אלה ואחרים מוסיפים לזיית-חן לספר ומעשירים את תוכנו בשילוב בין

הסיפור והציור עשיר-דמיון, ועלה יפה בידי הצייר בכשרון רב, כתוספת אומנותית לספר.

הוצאת ספרים "תמוז" השוותה לספר צורה נאה בדפוס, בטיב הנייר, בסיפור פנימי ומיקום מתאים של הציורים, ואף הביאה דבר-הערכה על הסופר המסתתים במלים: "החוויות וההתרחשויות שבספר מתוארות בידי אמן ותיק וצעיר כאחת, אשר על אף תשעים וחמש שנותיו, הוא זוכר אותם בחיות נפלאה של ילד מתפעם".

חמישה ילדים וכל ירושלים

כתבה: עשי וינשטיין, צילומים: יעל רוזן-הורן בהוצאת: מודן.⁴

הספר מיועד לגיל 9-12. זהו ספר קריאה שמטרתו לענג את הקוראים הצעירים הוא לא מתיימר להיות ספר היסטוריה ולא ספר אגדות. הוא לא מנסה להקיף את כל ההבטים החברתיים והמסורתיים הקשורים בירושלים. בבואנו לדבר על ירושלים, אי אפשר שלא לחוש יראת קודש. העיר בת 3,000 שנה. עיר עתיקת מפלסים ורגשות. עמים עברו דרכה, כבשו אותה והשאירו אחריהם עקבות באבנים, ברחובות, בבני האדם. דתות צמחו בה והפכו אותה לעיר-טעונה. איך מתמודדים עם העבר והחווה, עם האהבה והקינאה והשינאה וכל כך מעט ידידות? קשה להתמודד עם ירושלים. אפשר כמובן, לספר עליה אגדות ולנסות לגעת ברות. אפשר להמשיך ולרומם את העיר, ולהתגעגע אליה, (גם אלה שגרים בה וחיים בה ולפעמים מגדלים בה עציץ או זורקים בה זבל). לדעתי, זהו יחס מסוכן. יראת כבוד והערצה, פרושן בדרך כלל גם ריחוק, גם איי מעורבות.

אז מה עושים? איך גורמים לאנשים ובעיקר לילדים לאהוב את העיר, ולהתקרב אליה, להרגיש שייכים?

לדעתי אפשר ורצוי וצריך לערבב את כל החומרים מהם עשויה העיר: להכין בצק (איכותי וטעים ממרכיבים בריאים) עם כל מה שיש בה. איך? לערבב ישן וחדש, אגדות על גיבורים עם סיפורים על אנשים חיים ודמויות אמיתיות. לחצות את כל הקווים לאורך (הזמן, ההיסטוריה) ולרוחב (התרבויות (האנשים)). מלאכת העירוב, ולאזן דווקא השמירה על סדר כרונולוגי-יכולה להפוך את הכרת העיר לחוויה מענגת ומסקרנת. זה מה שנסייתי לעשות בספרי: חמישה ילדים (מכאן ועכשיו) וכל ירושלים (מאז ועד עולם).

המטרה שלי היתה: לתת תחושה של עיר אמיתית וקיימת ורוטטת, עם בסיס רחב של אגדות וחלומות ורוח. עיר שאפשר לבקר במוזיאונים שלה, להתפעל מן

האוויר שלה והאור, ובה במידה, גם לאכול בה בייגלה! לעיר הזאת, כפי שהיא משתקפת בסמרי, חשבת, ילדים יוכלו להרגיש קירבה, לא רק הערצה וחרדת קודש.

כדי להשיג את המטרות האלה, ראיתי לנכון להפעיל לא רק את הראש והרגש, אלא גם את הרגליים. בירושלים שלי, (אם יורשה לי), האהבה צומחת דרך חוש המישוש, הראייה, הריח וגם הטעם.

איך זה קורה בפועל? העלילה של הספר מספרת על המישה ילדים. לילדים יש משימה. אם צריכים לכתוב עבודת כיתה על ירושלים. הם חושבים ומתבלבלים ומחליטים לעשות את העבודה יחד, בחבורה. כך נוצר הגרעין של המישה ילדים. הם בוחרים אתרים שמרתקים אותם (ולאו דווקא את מורתם) ויוצאים לדרך. בכל אתר הם מבקרים. נוגעים, רואים, ממששים, טועמים. גם משתעשעים.

אין נתק בין הצד ההיסטורי שהם מגלים בטיולם ובין הדמויות ההיסטוריות ובין הילדים עצמם. החומרים מתערבבים, (כמו אותו בצק עליו דברתי בהתחלה). הסקרנות שלהם והמראות מתערבבים בריקמה קלילה של היחסים בין שלושת הבנים ושתי הבנות כקבוצה כמו גם בין בן מסוים ובת מסוימת, פשוט בשביל החן, האמינות, הכיוף. אז מה יש לנו? סיפור מסגרת ובו המישה ילדים שצריכים להחליט איך להכין עבודה למורה, לכל הכיתה וגם לעצמם. כיון שהם המישה, אין בעייה, כי אין תיקו. הרוב קובע לאן ילכו ומה יעשו. הם מכינים משחק מטמון לכל הכיתה ובדרך, מכירים את העיר בעצמם.

הדינמיקה של החמישייה הפותחת מאפשרת לכל ילד לייצג דמות עצמאית ולתת קצת אלמנטים של הפתעה, מתח וחן לסיפור המסגרת. ילד אחד הוא הידען של החבורה. לפני שהם הולכים לכותל, הוא טורח וקורא ומספר לאחרים. הוא מכיר אגדות על החומות וחובב דינוזאורים, למרות שאי אפשר למצוא אותם בגן החיות התנ"כי. ילדה אחת חובבת טבע. כאשר כולם מגיעים לכותל ונכנסים לנושא הקדושה, היא רואה דווקא את השרכים הגדלים בין האבנים, את הצלף הירוק הגדל בין החרכים ואת היונים המקננות בו. גם לטאה, גם שממית. הילד ההרפתקן מסתבך בהרפתקאות וכולם יחד נודדים בין אתרי העיר ועושים חיים לקוראיו.

הספר יהיה קל להזדהות עם 'הגיבורים' האלה. הילדים בעצמם בכיתה ד' או ה' הם חמודים והם שייכים. הם באמת רוצים לכתוב עבודה טובה, אבל לא יכולים להתנתק מן השובבות של עצמם. לכן, כאשר הם מגיעים למשכנות שאננים וחושבים על היהודים הראשונים שיצאו מן החומות של העיר העתיקה וחזרו לישון בעיר מפחד השודדים, הם נזכרים במערב הפרוע ועושים לעצמם מדורה וכורתים ברית אחווה לעולמי עולמים, בינם לבין עצמם. אינדיאנים בירושלים.

כאשר הם מגיעים למוזיאון ישראל הם לא רק מתפעלים מן המוצגים, הם משתוללים באגף הנוער, צובעים את עצמם ומתפרעים עם כל החומרים הזמינים לא הכי חינוכי, אבל מאוד מתבקש ואמין. ככה זה.

בבית טיכו הם פוגשים אדם המספר להם על הרופא וזו ההזדמנות לדבר על יחסים (טובים) בין שכנים יהודים וערבים. לא, הם לא פותרים את הבעיה הניצחית של ירושלים: למי היא שייכת יותר ואיך יוכלו עמים שונים עם דתות שונות לחיות בה יחד, הם מסתפקים ב'יחד' בסיפור על הרופא שטיפל בילדים ומבוגרים בלי לשאול לאיזה עם הם שייכים. הם שומעים על הרוכל הערבי שהרופא הציל את עיניו ובתמורה, הציל הרוכל את חייו של הרופא מהתנקשות בלי משים, כאילו, הם נוגעים בבעיות המהותיות של החיים בירושלים, אז והיום כאשר הם מטיילים לאורך החומות של העיר העתיקה, לאורו של הירח המלא, הם שומעים סיפור על 'הקנאים הצעירים', הילדים שנלחמו נגד הרומאים בימי חורבן בית שני. הם שומעים על הילדים שהשתתפו במלחמת השיחרור, אבל באותה מידה הם עסוקים גם ב'לתת יד', שהרי הירח מלא וילד אחד אוהב ילדה והסיפור כבר ידוע. אהבה קלה של כאן ועכשיו מתערבבת עם העבר. ולא, אין כאן דרמה הגורמת לשיברון לב היסטורי, מדובר רק בלהחזיק ידים, לגעת, להיות יחד. בתוך סיפור המסגרת יש גם כמה מסרים עכשוויים הלוקחים 'טרמפ' על הסיפור של ירושלים. למשל! כל הילדים לומדים לסרוג, גם הבנים. לאחד מן הילדים יש סבתא, ירושלמית 'גזעית' שנוגעת בעלילה ותורמת משהו להבנה של העיר. לאחד מהם יש אבא שלחם במלחמת ששת הימים והוא מדריך אותם בעיר ומוסיף את המלחמה ההיא.

בסופו של הספר הילדים עברו בכמה תחנות הנותנות שיקוף של העיר והמפלסים הרבים שלה: גן החיות התנ"כי, מוזיאון ישראל, בית טיכו, חומות העיר העתיקה, הכותל המערבי, חפירות העיר העתיקה, ניקבת השילוח, משכנות שאננים. בכל אתר הם משאירים כתב חידה לכיתה שלהם, זו שתבוא בעקבותיהם ותגלה את המטמון.

מסקנה: לקוראי הספר, אני מקווה, תהפוך ירושלים לעיר שהיא חוויה אישית לא עוד עיר שנשארת במחברת. אסור, לדעתי שירושלים תשאר במחברת. שנת ירושלים חייבת להוציא את העיר וכל הסמלים שהיא מהווה מן המחברת והשיעור החוצה! ירושלים היא אגדה ומסורת וגם טיול וזלילה ורחצה במי השילוח, וסיפורי תנ"ך וסיפורי קרבות ורומאים ויהודים וערבים ומלחמת ששת הימים ומשהו טעים ומשהו ריחני. בקיצור: המוני חוויות שיפרנסו את הזכרונות שלנו כיחידים וכעם במשך שנים רבות.

1) תמצית ההרצאה של עשי וינשטיין שנישאה בכנס "רב"שיח על ירושלים" ב 17.92.

על "ציפור סיני שנשבתה" ⁽¹⁾

מאת: דינה דניאלי ויררנה הדס.

ליקט, עיבד וסיפר שבתאי לוי (שבו) מסדה, 1992, עמ' 83.

בספר זה 17 אגדות וסיפורים שובי לב, המזמנים לקורא הצעיר, וגם למבוגר היכרות עם אגדות הברווזים. בכל האגדות שבקובץ שולטות ו"מככבות" חיות דרום-סיני: נמלים, צפורי סיני (המדברון), העורבים, הסלעיות. לצד אלה מכהנים כבוד חיות-הבר: מלחכות - העשב (היעלה, הצביה) וכן הטורפים: הנמר, הזאב, הצבוע והשועל. אף מקומן של חיות-הבית (החמור, הגמל, הכבשה) ובעלי-חיים ימיים (הדולפין) לא נפקד. הערכת תכונות בעלי-חיים תואמת את נסיונם ותרבותם של יושבי-המדבר, הברווזים. הנמר, למשל, הוא יהיר וטיפש. אך הסיפור מזדהה עמו כשהוא נעלב (בשעה שהשועל אומר לו, שפרוותו מסריחה) האמצעים האמנותיים אופייניים לאגדות עממיות. האגדות עתירות מאורעות פלאיים. התייה מואנשת, והאדם עשוי להפוך לחיה ("הבנות שהפכו לאתונות", עמ' 75). לא נעדרים כאן מיקסמים (אמצעי-קסם) כגון בסיפור הנפלא "המדברון משכין שלום" (עמ' 13). סיפור זה אף מדגים את הז'אנר האתיוולוגי. הוא בא להסביר מדוע מעופף המדברון, שהוא הציפור הקטנה ביותר בסיני, משיח לשיח (הוא מחפש את מקל-השלום על מנת להפסיק את המריבות שבין בני האדם) ואם יעיין הקורא בעמוד 53, יוכל להבין "מדוע כועסים הדולפינים על בני האדם"...

האגדות הן מקומיות, נופן מדברי. אך כדרך אגדות יש בהן מוטיבים אוניברסאליים (ראה הטבלה), ערכי מוסר ואהבת אדם וטבע. כן משולבים בקובץ מוסר-השכל או פתגמים, כגון: "על כן יאמר המשל: כבוד האדם יקר מהדם" (עמ' 94). "טובה עניות סיני מכל עושר מצרים" (עמ' 83). "לא העוני מביא יסורים, כי אם הכסילות" (עמ' 73). הספר מעורר עניין וסקרנות אצל הקורא.

ההקדמה היא לבבית וקלילה, מכניסה אותנו לאווירת עולם האגדה ("אני עצמי ראיתי אותן ונוכחתי שכל מה שהברווזים מספרים עליהן, אין אפילו מלה אחת שאינה אמת". בהמשך מתאר המחבר תכונותיהן של החיות, כפי שהברווזי רואה אותן ושולח את הקורא אל הסיפורים. "ובכן, הנה הספר והנה הסיפורים, כפי ששמעתי מפי הברווזים. קראו ותהנו"). שמות הסיפורים עוזרים לדעת את הרעיון המרכזי של הסיפור. אמצעי נוסף שנקט המחבר הוא המעגליות: הספור הראשון והאחרון ("צפור סיני שנשבתה" וכן "עורבי סיני שחזרו למולדתם") הם סיפורי אהבת מולדת המגולמת בצפורי השיר, הסובלות מגעוועים למקום מושב (ולצמחיה: "יקרת לי סיני, יקרתם לי צמחי סיני. טוב לי כאן, טוב לי, טוב". או

בסיפור האחרון "מאותו זמן לא עוזבים העורבים את סיני ולא נמשכים לארץ אחרת; כי טובה עניות סיני מכל עושר מצרים". בספרו "סיפורי בעלי חיים בעדות ישראל", עומד דב נוי על דרך המעבר של הסיפור העממי (העוסק בבעלי-חיים) אל תחום ספרות הילדים. אגדותיו של שבו עומדות בתנאים שמונה נוי (411-412). בסיפור הבדויי מהדהדים זכרי סיפורים קלאסיים, המזוהים בהכרתנו כמשתייכים לתרבויות אחרות (כגון סיפורו של החד-קרן האירופאי המופיע בדמותו של האיש המקרין בסיפור "הצייד החוטא שבא על עונשו" (עמ' 61) יש לשער שהתעשרותו של הסיפור הבדויי מקורה בקשרים בינרבתיים, שהתאפשרו באמצעות השירות, שחצו את סיני בדרכי נודדיהן בין שלש היבשות (אירופה אסיה ואפריקה). חצי האי סיני נשאר לבלי הפרד בהסטוריה העתיקה והחדשה של עמנו. אגדותיו של שבו מעניקות הבט נוסף, ססגוני ומקרב אנושי ורווי חכמה לחבל ארץ קסום זה. על מנת להקל על המורה את בחירת הסיפורים, יצרנו טבלה משווה, המרמזת על המוטיבים המרכזיים בכל אחת מן היצירות. וכן מצביעה על מראי מקום "במקבילותיהן" שבתרבויות אחרות.

טבלת עזר

מוטיבים וערכים בסיפורי-הקובץ - ומקבילותיהם.

הסיפור	הערך	מקבילות לסיפור בתרבויות השונות (ראה ביבליוגרפיה).
1 "ציפור סיני שנשבתה"	כמיהה לחופש מושל כולא ציפור-שיר	"הזמיר" / ה.ב. אנדרסן ⁵
2 "המדברון משכין שלום"	הסבר להתנהגותו של בע"ח ערך השלום	"מדוע מחטטת התרנגולת בעפר? ⁶ (מקור אפריקני). "למה החתול והכלב שונאים זה את זה?" ³
3 "הבדוי שהפך להיות נמר"	מטאמורפוזת כעונש:	"הנסיכה והצפרדע" "היפה והחיה"
4 "הבנות שהפכו לאתונות"	(אדם הופך לבעל-חיים הופך לבע"ח אחר	"פינוקיו וקולודי" "יורינדה ויורינגל" ⁸

5. "פאטמה בת הנביא והיעלים"
6. "חכמתו וגבורתו של הבדוי"
7. "השועל שנקם בנמר ובזאב"
8. "השועלים שרימו את הזאב"
9. "כאב העלבון גדול מכאב הפצע"
10. "עידוד והשלעיות מתפייסים"
11. "למה רוגזים הדולפינים על בני אדם"
12. "הנמלים הנביאות"
13. "החמור שהציל אותנו מן התהום"
14. "הציד החוטא שבא על עונשו"
15. "הטיפש שאיבד אוצרות"
16. "עורבי סיני שחזרו למולדתם"
- צניעות האישה וכבודה
- התגברות על אויב אכזר בעזרת תכסיס
- חכמה היא גבורה
- כפיות הטובה - חטא מצוה לפייס את הנעלב
- למידת חכמה מבע"ח
- בעלי חיים מצילים אדם
- הגנת הטבע קדושת חיי בע"ח משפט החיות הקשר בין בינה לחמלה
- טיפשות ועצלות והעונש עליהם
- אהבת מולדת
- "חלילו של פן" / מיתולוגיה¹⁶ עמ' 101.
- "פטר והזאב" / פרוקופייב "התרנגולת והשועל" / ח.ג. ביאליק "השועל והאזים" (3) "סופו של הנחש"¹³
- "האריה כפוי הטובה" (סיפור ט"ז) [מקור עיראקי] "חוטב העצים והדוב" [סיפור כח] [מקור בוכארי]¹⁴
- "לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם" משלי החגב והנמלה: קרילוב לפונטיין¹⁷ פינדי
- א. סידון עיבודים דידאקטיים שם, עמ' 104 ואילך.
- "שלמה המלך והדבורה" / ח.ג. ביאליק, אגדות "ויהי היום" "אינני רודף לטאות / זאב, "פרחי בר"¹⁸
- סיפורי חושם וכן: החמור כמלך החיות" (סיפורי מ"ה) מקור הודי¹⁹
- מוטיב זה מצוי גם בספור הראשון בקובץ (ציפור סיני שנשבתה")

ביבליוגרפיה:

1. אופק, אוריאל, "גן החרוזים", עמיחי, 1961.
2. גורביץ, י. נבון, ש. "מה אספר לילד" א', עמיחי תשל"ד.
3. "מבחר האגדה לילד" א' עמיחי, 1977 (לא צויין שם העורך).
4. נוי, דב, "סיפורי בעלי חיים בעדות ישראל. הוצ' המוזיאון לאתנולוגיה ולפולקלור, חיפה. תשל"ו.
5. רביקוב, יוסף (מעבד) "סיפורי גרים-אנדרסן", הוצ' א. זלקוביץ (לא מצוינת שנת הוצאה).
6. (סיפור עממי אפריקני) "מדוע מוטטת התרנגולת בעפר". עיבוד ותרגום: י. הדס "פילון".
7. אוגדן "העבודה כערך". בעריכת שבח אדן, מדור 6.1, משלי הנמלה והתרנגול. המרכז לתרבות ולחינוך, המחלקה לחינוך, ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, תשמ"ט 1989.
8. פאראנזובסקי, אן. "מיתולוגיה, אגדות יוון ורומא" תרגום: ד"ר דויד לאור, זלקוביץ. תא', 1962.
9. זאב, אהרון. "פרחי בר", ספרית פועלים.

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים.

מאת: רות גפן דותן.

ספרות ילדים היא ספרות (בחינה ביקורתית של מגמות ומושגים ומוסכמות) כתב: שלמה הראל. הוצאת מרכז ימימה לחקר ס"י והוראתה. (1991). כריכה רכה, 158 ע' שבעה פרקים ומראי-מקום. בספר נדונות בבחירות, המובנת לא רק ל"מקצוענים", גם תולדות הבקורת הספרותית וגם מטודות שונות בגישות לנושא. נוכל למצוא בו בעיות יסוד עקרוניות בנושאי הכתיבה לילדים ונוער ומאפייניהם. נדונות בו גם גישות, גם דעות חוברים שונים, גם בחינת ספרי קריאה ולימוד ועוד ועוד. כולל, כמובן סכומיו של המחבר עצמו שהנו חובר ומרצה, ידוע לשם, בנושאנו.

הילד והחיים. [תבניות ספרותיות וערכים חינוכיים בספרות הילדים].

כתב: שלמה הראל הוצ. עפר-1992.

כריכה רכה, 172 ע'. 5 פרקים ומראי מקום. ספרנו הנו מעין "ספר המשך" לקודמו, אם כי ניתן לעיין בו וללמוד ממנו גם כספר העומד בפני עצמו. הפעם, בלוי דוגמאות רבות ומגוונות, עוסק ש.ה. ב"הלכה למעשה"-בבחינת הערכים הספרותיים, הרעיוניים והמסרים הגלויים והנסתרים בספרות הילדים העולמית (והישראלית). נמצא בו: על מוקדים ריגושיים, ובעיות המטרידות ילדים ודרכי השתקפותם בספרים. וגם כיצד להביא את הילדים והספרים למפגש משמעותי ביניהם. הספר, הכתוב בלשון בהירה יכול להיות "עזר כנגד" לכל המתעניין ומעוניין לתווך בין ילד לספר, גם אם הנ"ל (המתווך) אינו אלא "סתם" הורה המחפש כתובת לספר ולילד-כאחד. גישה חדשנית ומקורית.

פרס זאב לשנת תשנ"ג

ביום חמישי 27.11.92 התקיים בספריית בית-אריאלה בתל-אביב טקס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער תשנ"ג. הפרס ניתן זו השנה ה-22 ע"י משרד החינוך והתרבות והקרן להנצחת אהרן זאב שעליד האגודה למען החייל. בתשנ"ג זכו הסופרים: נורית זרחי, יעל רוזמן, אורית עוזיאל, ומשה בן-שאול על מפעל חייו ביצירת ספרות ילדים ונוער. ועדת השופטים ציינו לשבח את ספרה של גילה אלמגור - עץ הדומים תפוס, הוצאת עם-עובד.

את הטקס ליוו בקטעי נגינה וקריאה תלמידי ביה"ס התיכון שליד האקדמיה למוסיקה על שם רובין בירושלים.

מיכל, נכדה של אהרן זאב, שב"פרחי בר" מקדיש לה את השיר 'יצאה לשדות', קראה מיצירות זאב.

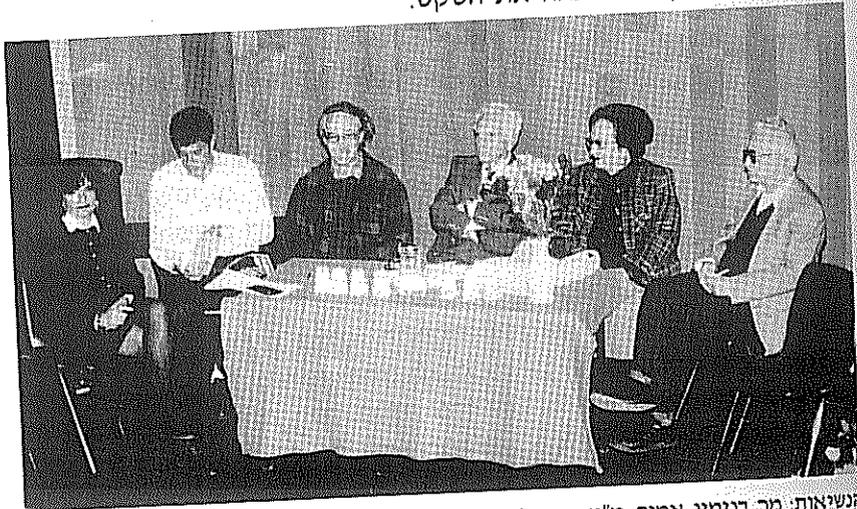
את חתני הפרס ברכו:

מר בנימין אמיר, סמנכ"ל במשרד החינוך והתרבות.

מר יוס אלדר - בשם האגודה למען החייל.

הגב' נירה הראל - בשם המולי"ם.

חברי ועדת השופטים קראו את הנימוקים למתן הפרס: אורי אורלב, נחמה בן אליהו, וג. ברגסון שגם הנחה את הטקס.

הנשיאות: מר בנימין אמיר, מ"מ המנהל הכללי במשרד החינוך והתרבות. הגב' נחמה בן-אליהו. מר גרשון ברגסון, אורי אורלב - חבר השופטים, מר יוס אלדר - מנכ"ל האגודה למען החייל, הגב' נירה הראל - נציגת המולי"ם.

ברכת נירה הראל:

טקס הענקת פרסים הוא אירוע צפוי מראש. אתה יודע מי יהיו הדוברים ולרוב אתה גם יודע מה יאמרו ואף על פי כן אתה בא לטקס, משום שזו הדרך לומר לנוגעים בדבר - אני אתכם; איכפת לי; מענין אותי; אתם לא לבד. כך כל הטקסים וכך גם הטקס הזה, בו אנו נוטלים חלק היום. מדי שנה חוזרת על עצמה המתכונת הקבועה - דברי המברכים, נימוקי השופטים, תודת הזוכים ורק הנפשות הפועלות מתחלפות. השנה מצטרפים לרשימה הארוכה של מקבלי פרס זאב יוצרים שונים זה מזה באופי, בעיסוק, בגיל ובמין. שניים מהם, את יעל רוזמן ואת גילה אלמגור, ליתתי מרגע שנולדו כתבי-היד שלהן ואף לפני כן, ומשום כך התבקשתי לברך במעמד נכבד זה. לא יכולתי לאחל לעצמי קהל אוהד יותר מכם, הנוכחים כאן, אך תחושת הביטחון והנועם השוררת בין כתלי אולם זה מלווה בתחושה קשה נוכח המתרחש מחוצה לו. רבים משלמים מס שפתיים לספרות ילדים טובה, אבל בפועל היא נמצאת במצוקה נוכח חוסר תמיכה והעדר הערכה של ממש, וספרות לנוער נמצאת בסכנת הכחדה. ואל יטעה אותנו האי הבודד והחמים בו אנו שוהים עכשיו. לים הסוער מסיביב אין רחמים וגלוי הגבוהים מטביעים את מי שאינו מיטיב לשחות ואין לו לגלג הצלה שיעזור לו לצוף על פני המים. הספרות הטובה לילדים ובמיוחד לנוער, זקוקה היום יותר מאי-פעם לגלגל הצלה, ולא משום שהיא פחות מיטיבה לשחות מבעבר, כי אם משום שהים אכזרי משהיה. יהיו מי שיאמרו שהוידאאו והכבלים, ושאר פעולות הטכנולוגיה המתקדמת, אחראים לכך. ויהיו מי שיאמרו שיד השינויים הדמוגרפיים המתחוללים בחברה שלנו בדבר. אולי אלה וגם אלה צודקים אחת היא לעוסקים במלאכה מאין נפתחת עליהם הרעה. אנו, שספרות זו חשובה לנו, מחפשים דרכים להתמודד עם המצב הקשה. אנו, כוונתי למוציאים לאור, שאינם מתפשרים על איכות ספרותית, שאינם מותרים על עריכה נאותה ועל לשון מתוקנת, ומקפידים על עיצוב ועל ייצור הולם. אנו, מתיחסים אל ספרות לאנשים צעירים במלוא הרצינות והכבוד, בראותנו בה את התשתית להוצאה לאור בכלל, משום שברור לנו כי מי שגדל עם ספרים טובים, יש כל הסיכויים שיראה בהם חלק בלתי נפרד מעולמו לכשיתבגר. כולנו קוראים עתונים ויודעים שבתי הוצאה, שהיו חלק בלתי נפרד מהויתנו בארץ, נעלמים והולכים, ובתי הוצאה אחרים מצויים בקשיים, ולצער שהדבר גורם לנו כצרכני תרבות, נוספת חרדה באשר לדמות החברה שלנו בעתיד, משום שקשה לנו לתאר לעצמנו חיים ללא ספרים. הוצאת ספרות טובה לאור היא בעינינו חלק

ממלחמת תרבות המתנהלת כאן ועכשו. ואנחנו - חילים פשוטים ונאמנים - נוטלים בה חלק כמיטב יכולתנו. טקס הענקת פרס זאב הוא בעיני עיתוי נכון לקרוא למשרד החינוך והתרבות לתמוך בספרות לנוער כשם שהוא תומך בספרות למבוגרים ע"י רכישת ספרים, תמיכה בסופרים, תלוות מילגות, הענקת פרסים, עריכת השתלמויות למורים וכו'. אמצעים אלה ואחרים עשויים לשמור על חיותו של התחום, ולמשוך אליו סופרים טובים, שאולי גם הם יזכו בפרס זאב ותהיה פרנסה למברכים.

נימוקי השופטים למתן פרס זאב תשנ"ג למשה בן שאול על מכלול יצירתו.

משה בן שאול יוצר בספרות ילדים ונוער למעלה משלושה עשורים. תחום יצירתו

משתרע על פני ז'אנרים שונים: סיפורי בלשים, הרפתקאות ונובילות. הוא גם ערך בטאוניים למבוגרים ולנוער, והוא מתרגם מעברית לצרפתית ומצרפתית לעברית. משה בן שאול זכה בפרסים: למדן, יציב, ברנשטיין, משרד החינוך (העז הלבנה). שופטי פרס למדן, נימקו את החלטתם: כל סיפור מסיפוריו מענג את הקורא בהמיה הלירית, בערגה השירית שבו. שכונותיה של ירושלים היוו מקור ליצירותיו. בן שאול עצמו מצהיר: "נולדתי בעיר הזאת ואותה אוהב, בחרף היפה שצבעו לבן והמטר סוחף, נופל, נופל על אבניה הלבנות". השכונות היו הלבבות הפועמים של העיר, בהן היו חיים מלאים בהרפתקאות.

ירושלים של היום בוודאי מרתקת לא פחות, אבל אולי היא פחות סיפורית.

בסיפוריו על ירושלים מופיעים, בצורות שונות, אותם גיבורים ובספרו "איזו מן

ילדה את", הוא כותב: "אחדים מגיבורי הספר ידועים לכם בוודאי מספרי הקודמים: ילדי הבית המוזר, סוד המילים הבודדות, רודפים אחריו, יונתן, העז הלבנה ועוד". גם כאן תפגשו ביונתן שיריזלי, נומי, אפרים הלבן ואפרים השחור, חיים השמן, השוטר מזרחי, המורה ברכיהו ואחרים. בסיפוריו כותב משה בן־שאל על ידידות, פחד וחרם, סיפורי הרפתקאות עשירים ועניינים, עצב, חג אך גם ייאוש. לדוגמא: תיאור עשירים בירושלים בית של איסרוזן: "אבן ורודה מסותתת היטב... ומסיבב לחלקת אדמה גדר גבוה, שחציה ביטון וחציה בראזלים מקושטים עצים הקיפוה מכל עבר. אורנים ירושלמיים, עצי ברוש, עץ אלון אחד, ובתוך החלקה עצי שיזף שתי שקדיות, ושיחים. שיח הלוגוסטרים, ושיח היסמין, ושיח אחר בעל שם משונה - ביגוניה קפנזיס. ופרחים: ורדים, אמנון ותמר, וסביונים שגדלו פרא, אפילו חבצלות. מהו העושר שנראה בעיני משה בן־שאל: גדר וחלקה, והסמל של עשרו - עצים ופרחים, עצי סרק ועצי פרי משה בן־שאל משתמש הרבה בהומור. על ילד שקוראים לו אברהם לימונדה הוא אומר: "תארו לעצמכם, בן־אדם ששמו עשוי ממיץ לימון מעורב בסוכר, וכאשר אני אומר שמי כך וכך - צוחקים עולם". או כאשר הוא מתאר את המורה יצחקי בטבריה: "איש לא העז לכנותו אחרת: לא מורי, לא המורה, לא מר ולא סתם שמעון. היה גוץ וחביב, אבל פזור - דעת דווקא בגלל הבן שלו צדוק יצחקי, וכאן מתאר שיעור שבו הבן מפריע והמורה שולח אותו לביתו ומצווה לבוא עם אמו. שפתו של משה בן־שאל, תקנית וברובד גבוה, אם כי פה ושם מתובלת בסלנג: זה שיר, טמבלית, בני עוולה, בני נעוות המרדות. בשבתות הציגו סינמה בלש, אני שם פס על העולם, סמוך על סמוך, זה אייזן ממש ברזל, אי טינופת, שמע פגר מיובש, והרבה ערביזמים: מעלש, האלאס. משה בן־שאל, ברוך כשרונות מאייר בעצמו את סיפוריו: "לא סיפורים במובן המקובל. ציורים הם, שאמרתי בכתב במשך שנים רבות, לא רישומים או איורים במובן המקובל, סיפורי פנים ונוף, שרשמתי באקראי בעט בציפורן ובמכחול. משה בן־שאל העשיר את ספרותנו לילדים ולנוער בתיאוריו בעשרות ספרים. בעיקרו מציאותיים, וגם, כלשונו: דברים שהיו לפעמים נושא חלומותיו.

על כל אלה החלטנו להעניק למשה בן־שאל פרס על מפעל חייו.

משה בן־שאל / דברים בקבלת פרס זאב

גבירותי, רבותי, יקירי, חברותי לפרס, קהל נכבד.
אני מבקש להודות לחבר השופטים פעמיים: פעם אחת מפני שכיבדו אותי בפרס

חשוב ומכובד ויחיד במינו. ופעם שנייה, מפני שהפרס נושא את שמו של זאב. זאב הטוב והחכם שהספקתי להכירו מעט ולשמוע מפיו כמה דברים נפלאים על מותר המשורר מן הלא-משורר, על העולם המופלא של ההזיה והדמיון וכיצד נוחתים מהם אל השכונה בירושלים, אל בית אבא ואמא, אל שדה הרקפות, אל הטאבון של הפיתות, אל הצדק והאהבה והידידות שהם מנת-חלקם של רבים מגיבורי ספריי: יונתן שיריזלי, נומי, אדני, האפריימים, עבדל-חאמיד, ויזנה ויזו או צדוק קבסו, אל השירים היפים והבלתי נשכחים וגם אל התפילות במנגינותיהן וסילסוליהן השונים.

אני לא אשכח איך הצטרף שמו של זאב אל מעגל אהבותי הספרותיות - וזה אפילו פשוט למדי.

חייתי בבית עני למדי בירושלים. היה בו נקיון רב אך לא היו בו רדיו או משחקים רבים, היו בו כבוד לעמל, ללימוד ולהשגיות וכמובן היו בו גם ספרים. אני זוכר כמעט בעל-פה איך ניצבו בכוננית הספרים הקטנה זה בצד זה, כתבי הרצל עם הסיפורים "סולון בלודיה", "דבורה מתחת לתומר" ו"מרה שחורה", ולידם: ספר החלוץ ברוסיה, משום מה, שהרי אני זור שישי לילדי ירושלים, ומה היה להורי עם החלוצים ברוסיה? והיה שם ספר אוסישקין, והספרים יוסף קירקהובן, מסתורי הנשואין של ואן דר ולדה, מרדות של ויניץ', בביט, זין כריסטוף, מגילת סן-מיקלה וכו' - קראתי את כולם, אבל את הספרים המיועדים לנו לילדים, צריכים היינו לרוץ ולהחליף בספריה.

יום אחד גשום, או מושלג כבר אינני זוכר, אני פוסע בסימטה שלנו סימטת הרב אורבך בדרך לספריה, ושם בקציה, ליד הגר' הקטן עם המכונת השחורה של האדון ברינקר, הוא אביו של מנחם, ראיתי אותו, זרוק ומטונף, בספק בוץ ובספק אספלט שבור, ספר עב מידות ועב כרס מרוט דפים. היה זה כרך של דבר לילדים בעריכתו של יצחק יציב. ממנו למדתי לדעת שיש סופרים ומשוררים שכותבים בשבילנו הילדים, למדתי שמות סופרים כמו יהודה בורלא שכתב את "מלכות זוד או הרפתקאות בחדר", הכרתי את שיריהן של אנדה פינקרפלד ומרים ילן, הבקה דוידית עם "איפתינוק פקח עיניים שוד ושבר מה קרה, הכרים גלשו לארץ, הסדין עף לתקרה", נחום גוטמן, ואליעזר שמאלי, ימימה, צבי זאוירי עם "שואל התעלול" ועוד, וזאב, שכותב שירים, שאפשר לנשום איתם, שירים על הדוד בנהלל ועל הטיוול בעין חרוד: "יצאתי במקל נוד לטייל בעין חרוד", מחוזות חפץ חלומיים בשביל ילד שלמד בבית הספר תחכמוני.

האהבה היתה מיידית, וגם ההחלטה: אולי אולי, כשאהיה גדול - אהיה לוליין בקירקס, ואם לא - אז אולי סופר, שיכתוב ספרים כמו טליסמה ועודד הנווד, מרות המלך שלמה או הקפיטן הטרס.

אז עכשיו אני כותב. לא בדיוק כמו הגדולים הנפלאים ההם, אבל בכל זאת אינני מקפץ בין החבלים באוהל הקירקס.

ועכשיו, שופטים נכבדים, אתם נותנים לי גם פרס היקר מאוד ללבי. כבר זמיתי בעבר בפרס יציב ופרס למזן ופרס ברנשטיין ועוד, אך תמיד איוויתי לזכות בפרס זאב, והנה הוא בא.

נתתם לי אותו על מפעל חיי. מפעל חיים! היום רוב המפעלים מתפרקים, אבל אני עדיין לא. יש לי עוד ספרים וסיפורים בדרך, ופעם, פעם עוד אזכה לספר גדול של סיפורים ושירים, מבחר כזה. זה יהיה אולי מפעל. בינתיים יש לי כאמור ספרים בדרך ואת המחזה שלי "חלונות בשמיים" שאפשר לראות בתיאטרון ומכיוון שבכל זאת התמפעלתי לדידכם, הרשו לי להגיד עוד משהו זעיר מגג המפעל תנו לילדים לקרוא, והרבה. ללא ספרים אין תרבות ואין צדק. בחרו היטב. לא במפעלי הרגע של יצורי האדם שהפכו לבית חרושת לספרים, בחרו את היפה והנבון. למרות שגם הבררה לא מזיקה. היא מציבה פרופרציות נכונות. הנה גלשתי מעט מעבר למצופה - ובסך הכל רציתי לומר את תודתי הכפולה, על הפרס ועל ההוקרה שלכם ביום זה. תודה רבה.

נימוקים לספר אין שם אריה מאת: נורית זרחי.

הספר "אין שם אריה" מאת נורית זרחי, מציב מענה לפחדים גלויים ומודחקים של ילדים. השפה, פשוטה וברורה בלשון רבים נוכחים "כשאנחנו יוצאים מן הבית אנחנו לא רואים שום אריה". אנחנו - אתה הקורא ואני המספר. האריה הוא סמל למאיים, המפחיד, הזר. החזרות "אין שם" "אין שם" יש בהם כדי להרגיע את הילד בשיטת השיכנוע העצמי. האריה "שאיננו" מסתתר כביכול במקומות מועדים להפתדה, כמו: מקלט חשוד, או, במקומות דמיוניים כמו עננים, או פינה אפלולית בגן בשעת בין ערביים. האיורים של הילה

תבקין מעניינים ומשלימים את האווירה המיוחדת של הספר. אולי "אין שם אריה", אבל, יש שם ספר ילדים מרתק, לפיכך החלטנו להעניק לנוכחית זרחי פרס זאב לספרות ילדים לשנת תשנ"ג.

טום שפירא (שנה בארץ) תלמיד כיתה ח' באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין בירושלים

נימוקים לספר מכשיפה'לה קטנה מאת: יעל רוזמן

מכשיפה'לה קטנה של יעל רוזמן הוא סיפור על ילדה שגרה בכפר, בארץ. ילדה חסרת ביטחון. רגישה מאד וברוכת דמיון. משאלותיה הרבות בעולמה הפנימי מתנגשות עם עולם המציאות והתנהגותה ניראית תמהונית לסובבים אותה. היא תמיד מאחרת, למשל, משום שדברים רבים כל כך מסבים את תשומת ליבה והיא שוכחת את מטרתה, שוקעת בדמיונותיה ומשחקיה ואובדת בעולם אחר. אך עולם המציאות דורש את שלו וכך משתבשים יחסיה עם בני משפחתה, עם החברים, השכנים והמורים בבית הספר. המפנה בא כאשר היא פוגשת מכשיפה קטנה, מכשיפה'לה. והמכשיפה עוזרת לה לפתור לאט לאט את בעיותיה ולהתגבר על מצוקותיה, אך תוך כדי כך היא מתחילה להשתלט עליה ולקשור אותה לעצמה יותר

ויותר, עד שכמעט משיגה את מטרתה הזדונית. המספרת מגלה הבנה לנפשו של האדם, לנפש הילד. הספר כתוב היטב, לא רק לעצם היחסים המתפתחים. הוא מצטיין בכשרון ספרותי ומדבר לילדים ולמבוגרים כאחת. הסיפור מותח, כתוב ברגישות רבה לנוף הכפר, לצמחיה, מזג האוויר וחילופי העונות בארץ קיץ ועונת הגשמים. הסוף נכון, יפה ומפתיע. פאוסט לילדים.

לפיכך החלטנו לזכות את יעל רוזמן בפרס זאב לשנת תשנ"ג.

יעל רוזמן, כמה מילים על תשומת לב והערכה

ישנם רגעים נדירים, שבהם משהו פתאום מתברר והבנה חדשה נחשפת. אלה רגעים יקרים מאוד, וההתגלות, פשוטה ככל שתהיה, מתחברת למקום ולזמן ונשארת דבוקה אליהם בזיכרון. אני רוצה לספר לכם על תגלית פשוטה כזאת. לפני שנים אחדות, באחד מבתי הספר שבו נפגשתי עם תלמידים. יום אביב בתוך החורף, הפסקה בין שני מפגשים, חצר מטופחת של בית-ספר אני זוכרת ערוגות של נרקיסים חצוצרה מקיפות את הגדר ולידן איריסים כחולים, ועל העצים כרטיסים קטנים בהירים, ועל כל כרטיס שם העץ: סיסם הודי, אורן, שקד, רימון.

הלכתי בשביל ולצידי המארחות - מורה או אולי ספרנית בית הספר. וחשתי שיש שם משהו מיוחד שאין לי שם בשבילו והייתי מוטרדת כמו תמיד כשאני מנסה להבין דבר מה שאני חשה ולנסח אותו לעצמי.

החצר היתה מלאה ילדים משחקים. שמע של חיוניות ושמחה ורעש. ולפתע הבחנתי בתוך התנועה בילד אחד שנעצר באמצע הריצה. הוא עמד והביט ואני עקבתי אחרי מבטו ויחד הסתכלנו בציפור - אנקור אפור, עושה אמבטית. חול "קפצו" לי לראש המילים: "איך הוא שם לב". ואמרתי לעצמי - איזה צירוף מילים יפה "לשים לב" והיה לי פתאום יקר הדימוי הזה איך הילד שם את הלב שלו אל הציפור ואני שמתי את הלב שלי אל הילד. וזה היה רגע של התבהרות. בבת אחת הבנתי את סוד החצר הזאת: תשומת לב. מאמץ עדין לנצח את המקרה ואת ההרגל. תשומת-לב שמעניקה לדברים ערך מוסף שהופך את השלם למשהו יותר גדול מסך כל חלקיו.

ועדין לא הייתי לגמרי מרוצה. חיפשתי שם מדויק יותר להבנה הזאת שמצאתי בחצר והמלה שהתאימה לי היתה - הערכה.

כן, הערכה. במילון הפרטי שלי זוהי מציגה של תשומת-לב ונתינת לב ועצירה לרגע קטן כדי להבחין בחידוש שבתוך המוכר.

כשהספר "מכשיפה'לה קטנה" ראה אור, אמרתי לעצמי שכדי להבחין בו, בתוך השפע המפתה של ספרים לילדים, יהיה צורך לעצור לרגע ולהקשיב וחשתי שמא הקול שלו אינו רם דיו. אני שמחה שהספר זכה לתשומת לבכם ומודה למי שהבחינו והקשיבו ומצאו אותו ראוי להערכה ולפרס הנכבד הזה.

נימוקים לספר בן אנוסים, מאת: אורית עוזיאל.

הספר בן־אנוסים עשיר בעלילה וגובל בבלשות, והודות לסגנון זה ודאי יעורר את בני־התשחרות לקרוא בספר ולהתקרב לתקופה שהיא בעלת משמעות בחיי עמנו. אורית עוזיאל חודרת בסיפורה לאירועים המתחילים 40 שנה אחרי גירוש ספרד, היינו לשנת 1532, אך בהמשך העלילה אנו מתוודעים לתקופה שהיתה לפני כן, ובעצם אנו למדים פרטים על האנוסים באמצעות הגיבור של הסיפור, בחור צעיר בשם בנטו, שגדל כאסופי ורוצה לדעת את מוצאו. במסעו הארוך בים, "אל הארצות החדשות", מגלה בנטו, את זיקתו לאנוסים. במהלך העלילה אנו פוגשים גלריה שלמה של אנשים נוצרים, ואין אנו מעלים על הדעת

שהם במוצאם אנוסים, רק עם התפתחות העלילה נוכחים לדעת שנוצרים מובהקים שמרו בסתר, והצליחו להתקשר, במחתרת, אלה עם אלה, ולגלות את זיקתם ליהדות. הסיום של הספר משכנע את קוראיו כיצד נאבקו האנוסים על אמונתם וכך נאמר: "מאחור נשארו אנשים שהיו לחלק בלתי נפרד מחייו: אלוארו שגידל אותו והיה לו לאב, דון פרנציסקי הנמק עתה במרתפי האינקוויזיציה, הגזיר היהודי" של טריאנה שבתר בדרך הקשה, אך המנזר של סן אסטבן, שאולי הגיע עתה עם מותו על המנוחה ועוד רבים אחרים, בלתי מוכרים, יהודים בסתר המקיימים למרות הכל את אמונתם.

על החייאת תקופה בלתי־מוכרת, אנו מזכים את אורית עוזיאל בפרס זאב לספרות ילדים ונוער לשנת תשנ"ג.

דבר אורית עוזיאל:

ראשית עלי להודות לועדת השופטים אשר מצאה לנכון לצרף את ספרי "בן אנוסים" לרשימה המכובדת של הספרים שזכו בפרס על שם אהרון זאב "בן אנוסים" הינו הספר השלישי שכתבתי שראה אור בספרית פועלים וכמו ספרי האחרים עלילתו מעוגנת בעבר, במקרה זה ספרד של אמצע המאה ה-16. ספרד בתקופה זאת היא ארץ של ניגודים: מצד אחד מעצמה הפורצת קדימה ופותחת פתח לעולם החדש בגילוייה וכבושיה, ומצד שני חברה המקיימת בתוכה את האינקוויזיציה, אותו מוסד נורא שיבלום את התפתחותה ויהפוך אותה ממעצמה אדירה לאחת המדינות הנחשלות באירופה.

עלילת הספר מתרחשת כ-55 שנים לאחר גרוש היהודים, כשקיומם בספרד הינו כבר בחזקת זכרון בלבד. מה שענין אותי היה לנסות ולבחון את ההתייחסות ליהודים וליהדות מבחוץ ולא מבפנים, כלומר לא באמצעות גיבור היודע שמוצאו ביהודים ובכך מותנה יחסו לחברה, אלא דרך התרשמותו של מי שגדל כאסופי בביתם של אכרים ספרדים. גם לסיפור העלילה המתחיל כמסע לאמריקה אין לכאורה דבר עם היהודים, אבל ככל שהעלילה מתפתחת צפה היהדות ועולה ורק לקראת הסוף מתבהרת התמונה וכל החלקים מצטרפים יחד ופותרים את חידת הולדתו של הגבור ואיתה את השתייכותו ליהודים.

ספרד על מיגוון נופיה, ובמיוחד אנדלוסיה וסבילה בירתה, מוכרים לי היטב משהות של שנה במקום. הגוואדלכיביר, הנהר הגדול שהוליך את הספינות שיצאו לאמריקה אל האוקיאנוס, האלקאסאר שכולו דוגמה לארכיטקטורה המורית הנפלאה, הקתדרלה רחבת הידים שעצי התפוז והלימון שנטעו המוסלמים עדיין מלבבלים בחצר הפנימית שלה, וכמובן רובע סנטה קרוז שבו גרו היהודים לפני הגרוש על סימטאותיו. היתה זאת זכות גדולה עבורי לתאר מראות יפים אלה הקרובים כל כך לליבי. לגבי המחקר ההסטורי שבלעדי אי אפשר לכתוב ספר הסטורי אמין, כאן עמדה לי הכשרתי כבוגרת החוג להסטוריה כללית והספריה של אוניברסיטת תל-אביב. ואילו הדמויות... אלו באו יש מאין, צמחו ועלו מתוך הנופים של ספרד ומתוך ספרי הסטוריה ישנים וביחד חברו ועשו את הספר. לפני שאסיים אני רוצה להודות למירה מאיר ועדנה קרמר, עורכות המדור לספרות ילדים ונוער בספריית פועלים, יועצות וידידות טובות, לנתן שחם, לאבי כץ שאייר ולהורי. תודה.

במבט ראשון

מאת: ג. ברגסון.

אין שם אריה

כתבה: נורית זרחי, איירה ועיצבה: הלה חבקין, דבר, 1992, 24 עמ', מנוקד.
הצורה אלבומית. הטקסט מועט. עיקרו של הספר באיור. על כל דף נמצא אריה בין במלוא גופו ועוזו, ובין במרומד־זנב, צפורניים, ראש וכו'. האיורים פיגורטיביים, וקל לילד לזהות את המצויר, בין אם הציור הוא של אדם או של אריה, כלב, ציפורים או דוממים: עצים, סולם, מטאטא וכו'. ההורה שיקרא את המסופר בספר יתעכב ודאי לא רק על הטקסט, אלא גם על האיור, שמרחיב את מושגיו וינסה לקשור בין תוכן הספור לבין הסובב אותו. נורית זרחי מגישה ספר שחורג מן המקובל: בדרך כלל אנו קוראים על היש בסיפור. כאן סתתה המחברת ומגישה את האין. איפה אין אריה? בכל מקום שהילד נתקל בסביבתו הקרובה אין אריה, ולכן אין שום איום עליו. וראה זה פלא. בכל מקום שנורית זרחי קובעת שאין־אנו מוצאים שם את האריה. כלומר יש פה אבסורד בין הנאמר "שאין" לבין המציאות המתוארת בעזרת הציור־"יש". המסר של נורית זרחי תואם את הרוח של הספר וכך מסיימת נורית את ספרה: "במקום שאפילו כשיש אור, יש שם קצת חשך".

בעקבות המשאית הכחולה

כתב: אלי רוה, ציורים: לאכה פוסחובה, הוצאת יוסף שרברק 1992, 108 עמ', לא מנוקד.
סיפור ריאליסטי בלבוש בלשי, המתאר חיים במושבה גם מעבר לקו הירוק. העלילה מתמקדת במטען חבלה בתל־אביב, ובמקביל גנבות בכפר חבצלת. שלושה ילדים, אמיר, דניאל האוהבים את אסנת, ובעזרת נער ערבי־עבד־מנסים לזהות את המשאית הכחולה, המעורבת בכל ההתרחשויות המטרידות את הצעירים וגם את המבוגרים ביישובים. הסיפור קולח, ונפרש על־פני תקופה קצרה, וכך מדרבן את הקורא הצעיר לעקוב אחרי התפתחות העלילה.

איפה ילדים ישנים

כתבה: נורית זרחי, איווריס הלה חבקין, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1992, עריכה גרפית אבנר גלילה, צנעוני, לא פטוספר.

עלילה קצרה, בתמצית מוסרת נורית זרחי על רצונה לישון בשכנות אחרת ולא במיטתה שלה. הרצון לשנות את נוהגי שנתה אינו אלא סמל להתמרדות. תמרי, הילדה, נגד הוריה, היא רוצה להפגין את עצמאותה וגם להוכיח שאינה מפחדת מתנאים חדשים שלא הורגלה להם. נורית זרחי מתכוונת להעניק מסר חינוכי די פשוט. כל ילד וסביבתו הטבעית, וגם אם היתסים הטובים עם פוליפה הכלב, או זואי החתולה, שמקבלים אותה ברצון לא יכלה תמרי לישון "לא היה לה נוח". המסר החינוכי נמסר בעקיפין, דרך סיפור המתאים לגיל הרך. העלילה התמימה מקובלת על הקטנים, ממילא גם המסקנות קבילות עליהם. הציורים של הלה חבקין ברורים ומובנים. גם הם לקטנים וגם יכולים ליהנות מהם.

הארנב שלי נעלם

כתבה ואיירה: מיכל הסטרין. דביר 1992, לא פטוספר, פנוקד.

בספר סיפור קצר לגיל הרך, על ארנב שנעלם וחזר.

הטקסט קצר מאוד, והילד שמחפש את הארנב מאזכר מקומות רבים ומושגים המעשירים את הקטנים השומעים או הקוראים בעצמם. הספר מאויר בקול'אים ונחמד להסתכל בהם. בתוך הסיפור מוזכר מספר פעמים השלג, אף כי אין הוא אופייני לארצנו אך באזורים מסויימים זאין הגדרה איפה יכול גם ילד קטן להיזכר בחוויה. הסיפור עשיר בתאורים של יופי הטבע: "כר דשא", "ים של תלתן" "דשא צבוע בצבעי אביב". הצבעים מגוונים והטקסט קצר וקליט באוזני השומע ובעיניו.

מקום תחת השמש

כתבה: שושנה פרידמן, ספרית-פועלים, גזר 1992, ע"י לא פנוקד.

סיפור מרתק ומרגש, על ילד, נתן שמו, שסיפר בבגרותו לאשתו והיא העלתה על הכתב את מאבקו ותושייתו כדי להישרד. זהו סיפור של ילד בודד שהפעיל תחבולות שלא יזהו אותו כיהודי. מאבקו זהה לעשרות ילדים יהודים שמצאו מקום מקלט אצל גויים, ובחלקו זהו מאבק מקורי שדרש אומץ לב ועצבים חזקים כדי לעמוד בסיטואציות בלתי-צפויות.

הילד נתן התלבט רבות על הצד המוסרי שבמעשיו, הוא הרי מרמה את מיטיבין בכך, שמעמיד פנים כנוצרי ואינו מאמין בדתו. מאידך אם יהיה כנה לתפיסתו החדשה הרי יבגוד ביהדותו ובעמו. סבלו של נתן אינו היחיד ולא יוצא דופן. ילדים רבים נדרשו להיעזר בתושייה ובאומץ לב כדי להישרד. ואף על-פי כן כל פעם שאני

קורא ספר חדש על נושא השואה, אני מתפעל ואיני יכול להניח לספר עד שאני קוראו ברצף.

מעבר לשפחה

כתבה: חנה בת עמי, הוצאת משרד הביטחון 1992, 116 עמי.
זהו ספר ביוגרפי של ילדה נערה-אשה, המקיף את תקופת מלחמת העולם השנייה. מי אמר שביוגרפיות נכתבות רק על-ידי אנשים מפורסמים או עליהם? חנה לפנינו ספר ביוגרפי של אדם אלמוני, ובכל זאת בקראי את הספר נעלמת האלמוניות, ומתגלה מאחורי השורות אישה נועזת, אמיצה, בעלת תושיה ואומץ, אשר מסמלת לאו דווקא את הייחודיות שלה, אלא מאבק של עשרות ומאות כמוה, שנאבקו והצליחו להישרד, אחרי מאבקים פיסיים ונפשיים בצורה זו או אחרת בעורמה ובתחבולה, שרק נסיון והכרח המציאות נתן להן להם תבונה להערים על שונאי ישראל ולהישאר בחיים. אעפ"י שמסלול החיים של חנה זהה, אולי, למאות אחרות כמוה-נקרא הספר ברצף, בפרט לקורא שמכיר היטב את המקומות ואת שמות האנשים המוזכרים בעלילה.

רקפת אהבתי הראשונה

כתבה: רות אלמוג, ציורים: טטיאנה קופיאן, כתר 1992, 136 עמי, לא מנוסד.
סיפור הווי של משפחה בתל-אביב, ממעמד בינוני, ובו יחסים בין ילדים והוריהם, אח ואחות, ילדים ומוריהם ויחסי חברות שבין נער ונערה. הגיבור של הסיפור הוא דניאל הנקרא דנדן, ודרכו אנו מתוודעים לאורח חיים של המשפחה, החל בילדותו בקיבוץ ועד לעיסוקיהם של הוריו המומחים למחשבים, ועובדים בבנק. הנער מסיים את ביה"ס היסודי ונכנס לחטיבת ביניים וכאן אנו קוראים על אינטגרציה, על טיפוסים מורים ועל אהבה ראשונה את הילדה רקפת, מלכת הכיתה. במחצית השניה של הספר מתפתחת עלילה של אהבה ואדישות שבין הנער והנערה. אנו עדים לעליות ומורדות של אהבת הנער ללא הדדיות של רקפת. ביה"ס היה ענקי, והסופרת מבקרת את המורים באור שלילי: המורה הצעיר שמנמן והיכן מספר בדיחות טיפשיות. המורה לאנגלית, בעלת עיניים מפחידות "ממש עיני מכשפה, שולטת בכיתה והיא מגיבה בצורה אנטי חינוכית. "בביה"ס החדש היו מענישים כהוגן על איחורים" והעונשים אינם מקובלים לא על התלמידים ולא על ההורים. העונשים מקוממים כל בר-דעת. את שתי המורות המורה לאנגלית ומרכזת השכבה. היא מכנה בשם "מפלצות של בית-הספר" אך ביקורתה של רות אלמוג אינה רק על העונשים. היא נאחזת בתלמיד הכיתה גולגל, יוצא "הדרום" ומבקרת בשפה בוטה את האינטגרציה במערכת החינוך, אך אינה מציעה שום הצעה אחרת. אולם אין לבוא בטענות לסופרת. היא אינה עסקן חינוכי, היא

מתארת את המצב לאשורובלי כחל ושרק. הספר "רקפת אהבתי הראשונה" משקף את הצד הפסיכולוגי של צעירים בגיל "טפש-עשרה", והקוראים בספר יווכחו לדעת שלא רק הם מתלבטים, זהו תהליך טבעי לכולם.

אבא אחר

כתיבה: נירה הראל, ציוריס ועיצוב: דני קרמן, כתר 1992, 84 עמ'.
הטקסט פרופר הוא 56 עמ'. מסופר על ילדה בת שתיים-עשרה, העומדת ליד חלון ביתה ומצפה שאביה יבוא במכוניתו הלבנה ויקח אותה לביתו.
מבחינת המסגרת זהו סיפור קצר הנמשך כמעט שעה, מארבע עד ארבע וחמישים אולם מסגרת הזמן רחבה יותר, בערך שעתיים.
הספר הוא מונולוג של ילד המספרת על הווי של חיי משפחתה ומנסה להסביר צעד אחר צעד את השינוי שחל באביה מהרגע שהחליט לחזור בתשובה, התגרש מאשתו, נשא אשה שנייה, ושומר על קשריו עם בתו.
נירה הראל מתייחסת לשתי בעיות המנסרות בעולמנו: אחת, גירושין, שנייה, חזרה בתשובה. אמנם הראשונה נפוצה יותר, ויש בספרות לילדים בכלל וגם בספרותנו ספרים רבים, לגדולים ולקטנים, העוסקים בנושא זה. אך נירה הראל איחדה את שתי הבעיות וספרה מתייחס לשתיהן. סיבות רבות לגירושין של בני-הזוג הפעם הסיבה לפירוד היא שאבא "נהפך לאבא אחר", בסיפור מתומצת (57 עמ' טקסט באותיות גדולות מהמקובל בסוג זה של ספרים) מביאה הסופרת את המעבר ההדרגתי של אבא מחילוניות לדתיות.

הילד האדום

כתיבה: דני אבידור, אייר: דני קרמן, הוצאת "אאורורה" ת"א, 24 עמ', פנוקה, כנענים.
ההוצאה מציגת במכתב לוואי שהיא מתמחה "זה שלושים שנה בהוצאת עיתון וספרים בספרדית", וזה ספר ראשון "בשפה עברית". העלילה בספר פשוטה מאוד, טקסט מצומצם. ילד אדום מזדמן לארץ, ממש קרובה, ובה "הכל הכל צהוב" בהתחלה לא רצו הילדים הצהובים לקבל את פני האורח האדום, אך הילד האדום נתקל בילד צהוב שנפל מאופניו, הצהובים לא נענו לקריאתו לעזרה. אולם הילד האדום הגיש עזרה, והודות למעשה זה החברים של הצהוב "עשו מסיבה גדולה לילד האדום". ומאז ועד היום שוררים יחסי חברות ביניהם. המסר של הסיפור הוא חינוכי מובהק, הכוונה לפי ההוצאה, הוא "מסר אנטיגזעני". ההכללה בולטת לעין: אין תיאור של הגיבורים, יש ילד אדום, ילד - וילדים צהובים. דני קרמן בחר בעקבות המחבר לאייר בשני צבעים, האחד, הגזענים, הם צהובים כיוון שהצהוב מסמל שנאה. ואדום אויבות. "מה ראה ירוחם לשאול עלי, והרי הוא צהוב אותי", עגנון אורח בא ללון 91 "היו שניהם צהובים זה לזה" מלך בשר ודם 499. והילד

האדום מסמל האהבה, לפי הדגם של "מגן דוד אדום", והצלב האדום הבינלאומי שמטרתם להגיש עזרה לנפגעים, כלומר מסמלים את האלטרואיזם של האוכלוסין. אני משער שהמחבר בחר בשני הצבעים בהסתמכו על כך שהילד ישאל שאלות או שהמבוגר ביוזמתו יסביר את בחירת הצבעים. ואם הגענו לשאלות של הילד מתעוררת שאלה נוספת: אם בארץ זו "הכל צהוב" מניין לילד האדום בית אדום. הרי לארץ זו הגיע הילד האדום בגפו.

עבודת נמלים⁽¹⁾

מאת: נירה פרדקין

"עבודת נמלים" הוא ספר מדע בדיוני-אפוקליפטי. גיבורו הוא הנער גיל ברורמן שנולד בחללית. חללית זו שולחה לשנים רבות לחלל ועל סיפונה כמה מאות משפחות. כמה שנים לאחר השילוח מתרחשת שואה אטומית על כדור הארץ איש אינו יודע איך ומדוע, כל שאנשי החללית יודעים הוא, שתוך כמה דקות נהרס עולמם, תרתי משמע.

בני האדם היחידים שנותרו בחיים הם אלה שהיו בחללית. עוברות עוד כמה שנים, וכשהקרינה הרדיואקטיבית נחלשת, תושבי החללית מרשים לעצמם לנחות על כדור הארץ, ולבדוק מה נותר בו. צורות החיים היחידות שהם מוצאים על האדמה הם צמחים שעברו מוטציות (תימור), וכמו כן נמלים, גם הן מתומרות. אלה נמלים שמזכירות בצורתן את נמלת הקציר רק שהפכו להיות ענקיות בגודל של כלב. (אלא שמהו כלב יודעים רק המבוגרים-הילדים מעולם לא ראו כלב).

נמלים אלו שמרו לעצמן את תכונות הנמלים הקודמות-חריצות, סבילות ויכולת לסחוב מסע עצום ביחס לגודלן. תכונות אלו יחד עם גודלן נותנות להן כוח עצום. אלא שהן שלוות ואינן מפריעות לבני האדם. בני האדם מנסים לשקם את החיים האנושיים על פני כדור הארץ. המבוגרים חשים חובה וזכות להמשיך את המין האנושי (הילדים מעולם לא הכירו חברה גדולה יותר מזו שבחללית).

בזכות הטכנולוגיה שלקחו איתם עוד לפני צאתם לחלל, הם יכולים לארגן לעצמם חיים נוחים יחסית. הידע הטכנולוגי העצום, שכבר הביא לכך שבני אדם השמידו את עצמם, גורם לצרות נוספות: ברצותם להבין ולדעת מה אירע על פני כדור הארץ, הם משגרים "גשושיות" - חלליות קטנות לא מאוישות. אחת מהן הטסה באמריקה, פוגעת בקן של יצורים שהם, מוטציה של מה שהיו פעם נמלים אדומות לוכדות עבדים. הקן, שעד עתה לא ידע שיש צורות חיים אחרות על האדמה, יוצא לברר מיהו היצור שפגע במתקנים שלהן. חוצה את האוקינוס, מגלה את מושבת

(1) כתב: יבשם עזגד, ספרית פועלים 1992, 130 עמ'

בני האדם ומאחר והוא מורכב מנמלים ענקיות ואלים הוא מסכן את האנשים ואת הנמלים שבשכנותם.

סיפור זה, מנוסח כמדע בדיוני, לכל תופעה לא מוכרת לנו יש הסבר מדעי כביכול הנמלים ענקיות כתוצאה מהרדיואקטיביות, תקשורת בין הנמלים לבני האדם מתקיימת באמצעות מתקן תרגום שפותח על ידי אחד האנשים. לרשות בני האדם עומד מטול לזרז להצלת אש, שיכול בשעת חרום לשמש גם ככלי ירי, והנמלים האדומות חוצות את האוקינוס בעזרת יריעה המוזנת בהליום. כמו ברוב ספרי המדע הבדיוני יש בספר אופי הרפתקאי במיוחד הרפתקאותיו של גילו: הוא יוצא לבקר בקן הנמלים השחורות יחד עם ידידתו הנמלה ססיליה, או הולך לבדוק מה קורה בין הריסות מה שהיה פעם גורד שחקים. וגם משתתף בקרבות עם הנמלים האדומות בספר הפתעות רבות העושות אותו מעניין ומרתק. למרות אופיו האפוקליפטי, הספר אינו מפחיד: השואה הגרעינית מתרחשת הרחק ומתוארת מנקודת ראותם של בני-אדם שניצלו בחללית, במיוחד מנקודת ראותם של הנער שלא הכיר חיים שונים מאלו שבחללית. בתיאורי הקרב כמעט ואין חללים (לפחות לא בין בני האדם). כך מאחר ואינו מפחיד, הספר יכול להתרכז בעיקר: בהבדל העצום שבין היכולת הטכנולוגית של בני האדם לבין קוצר ראותם להבין את סביבתם ואת המשמעות של אותו כוח טכנולוגי. הטרגי בסיפור: תחושת הבדידות של 1800 אנשים שנותרו מכל המין האנושי. לבני האדם ידע טכנולוגי רב, שהביא עליהם את השואה האטומית. זו גרמה לשינוי בכל אתר ואתר, רק בני האדם לא השתנו: הם מרוכזים בעצמם ואינם קשובים לסביבתם מה שמביא עליהם צרות נוספות. העלילה מתנהלת בין שלושה כוחות: בני האדם, הנמלים השחורות והנמלים האדומות. העלילה מסופרת משתי נקודות ראות: זו של הנער גיל כמייצג את בני האדם וזו של קן הנמלים האדומות. הוא אינו מסופר מנקודת ראותם של הנמלים השחורות. אולי משום שהן ורק הן מתעניינות ביצורים האחרים שסביבו ולא רק בעצמן. רק בסוף הסיפור, בשיחה של גיל עם הנמלה ססיליה, מתבררת לו נקודת ראותם של הנמלים השחורות. הספר עגום, ובכל זאת יש בו גם נקודת ראות אופטימית: העתיד, במידה ועוד יש עתיד, אינו נחלתם של בני האדם שמרוכזים רק בעצמם וגם לא של הנמלים האדומות האלימות. העתיד הוא של נמלות-הקציר החרוצות שכוון בחכמתן בהתעניינותן בסביבה ופחות באלימות ובכלי משחית לספר סוף פתוח: ספינת חלל זרה הולכת ומתקרבת אל כדור הארץ ולא נדע מי בתוכה, בני האדם מגורשים מכדור הארץ ולא ברור מה יקרה להם, על הארץ נותרו שני מחנות הנמלים שנפגשו בעקבות התנהגות לא מתוכננת של בני האדם ידוע לנו מה חושבת הנמלה השחורה, ססיליה, על עתיד היחסים ביניהם אך לא מה אירע ממש. סוף פתוח זה מאפשר לקוראים להמשיך את הסיפור לפי דמיונם ולפי מערכת היחסים המתוארת בסיפור.

סנוניות על קו המים¹⁾

מאת: דבורה קניץ.

הספר "סנוניות על קו המים" הוא ספר הרפתקאות ואהבה לבני הנעורים אשר הרקע לו הם החיים והדמויות השזורים בביה"ס פנימייתי-ימי. בתי ספר פנימייתיים-ימיים היו שנים רבות מעוזם של הבנים. נדמה לי, שהראשון שפתח את שערו לבנות היה ביה"ס לקציני-ים בעכו, ואחריו, בהיסוס רב הלכו בתי-ספר אחרים. המחברת, תושבת מכמורת, היתה שנים רבות מורה בביה"ס "מבואות-ים" המשמש רקע לספר. (בסיפור שם בית-הספר הוא "גלילים"). הספר מצביע על כוונת המספרת להתמקד בנושא בנות בבית ספר ימי ונראה לי, שפתיחת שערים שימשה גירוי ודרבון לכתיבה.

אני משערת, שלולא מאורע זה, הספר לא היה נכתב. המחברת עוקבת אחרי הסנוניות / הבנות הראשונות מרגע שדרכה רגלן בשטח המוסד, עד לרגע של סיום שנה ראשונה, אותה הן מסיימות כתלמידות מצטיינות. לפיכך אין כאן התמקדות למעשה בנושא של בנות בבתי-ספר ימי ובעת עבודתן בים כדרך חיים. הספר שלפנינו אינו מתמודד עם הבעיה של התערות בנות בבתי-ספר ימיים וגם אינו יכול לעשות זאת. לפנינו רק "סנוניות ראשונות", שלוש בנות, אשר באו לביה"ס מלאות סקרנות, רצון טוב וגם חששות מסויימים.

אין עדיין קני-מידה ואין פרספקטיבה למדוד את מידת ההצלחה או חוסר ההצלחה. מה אם כן הוא הנושא האמיתי של הספר? נראה, ששנת הלימודים וחוויות ביה"ס הוא הרקע והנושא עליו רוקמת המחברת עלילה ומציגה דמויות של בנות ובנים, מדריכים ואמהות-בית. היא מתארת בלשון ברורה וציורית אירועים ומאורעות של שנה מיוחדת זאת, בה הופיעו לראשונה בנות בבית-הספר.

לכל אורך הספר מורגשת חיבה ויחס חם של המחברת אל הבנות והבנים. לשני בנים היא מקדישה תשומת לב מיוחדת. לג'קי-בן לאב אלס, המתעמר במשפחתו; וליובל-נער שאימו נטשה אותו. בעיותיהם המשפחתיות השפיעו על דרכי התנהגותם כלפי החברה; ג'קי, שהוא נער פיקח וטוב מטבעו, מוצא פורקן במעשי גניבה, ויובל מלא חשדנות וחוסר אימון כלפי כל אשה או נערה. אלא שבמרוצת הימים מנצחות התכונות החיוביות הטבועות באופיים של הבנים והן גוברות על הדחף של הרס עצמי, הרס הזולת ופחד הנטישה. לאדם זה, זה נראה הדבר אופטימי מדי. ואכן, גם המחברת מודעת לכך לא כל הבעיות של התלמידים, ממשפחות הרוסות, נפתרות בקלות. אך תלמידים רבים מתגברים ומתעלים וזהו

שכר אמיתי שלנו כמורים, מחנכים, יועצים ועובדים סוציאליים.

(1) כתבה: לאה שנער, הוצאת ירון גולן, 147 עמ'.

נראה שהמחברת, בחרה בדרך אופטימית של "סוף טוב". במקרה זה "סוף טוב" הוא, שהבנים לומדים לחיות עם בעיות שהיו מנת חלקם. כי הרי אביו של ג'קי לא השתנה ואמו של יובל לא חזרה לבנה. ל"סוף טוב" יש מגבלות ולא הכל בחיים מסתדר. המדריך מיכאל (מייקי) לא מצליח בתפקידו וחזר למשפחתו. בתאונת דרכים קטלנית נהרגים ארבעה תלמידים בגלל פזיזות של חברם הנחג. בספר יש גם נגיעה בצללים של עבר האומה. בהפלגה לימודית ליוון, אליה באים התלמידים כבני עם חופשי, עולים הם על עיקבות השואה וליבם כואב...

כמורה, ובמיוחד כיועצת חינוכית ב"מבואות ים" מצאתי ענין רב בספר זה. למרות שאני מכירה מקרוב את המתרחש, מעניין היה לראות "מהצד" את מערכות החיים השונות: בין בנים ובנות, בין תלמידים לסגל המדריכים ובין התלמידים למוריהם.

אריה אמיתי

מאת: עדה קרן.

כתב: יונתן שם־אור, אייר: יזהר כהן. הוצאת עם־עובד, 1992, מנוקד.

המספר, ילד בגיל הגן, משתף אותנו בחוויות יום הולדתו. הוריו לקחו אותו לגן החיות, אחרי הכנה מתאימה. הוא בחר לראות ולהתקרב אל האריה. כל שאר החיות לא עניינו אותו, אבל האריה הוא מעניין וגם ידידותי. יחסי חברות אמיצים נרקמים בין המבקר הקטן והאריה, הנקרא בלשונו הילדית אייה, וזה מספר לו את כל צרותיו עד שהילד נחלץ לעזרתו.

המספר, יונתן שם־אור, מביא סיפור נפלא, מלא קצב והומור על ילד ואריה. לכאורה, דבר והפוכו: ילד רך בשנים ואריה גדול עם "עיניים ושתי אזניים, והאף, והזנב, ועוד מה? - הרעמה". אך אלה השניים מתיידדים ומשוחחים זה עם זה, והאריה הגדול והחזק מספר לקטן ולרך על המכות שהוא מקבל מפניו כה עצובות... והעזרה באה דווקא מן הילד הקטן. זה חי לו בעולם הילדות שלו, ומנגד עולם המבוגרים. יש בסיפור הרבה אמירות אירוניות כלפי אלה... "רציתי הרבה דברים, רק לא הספקתי לומר, כי הם תכף אמרו לי מה שיתנו לי מחר". "הרי יש לך יום־הולדת וצריך לתת מתנה, כי ככה תמיד עושים כאשר עוברת שנה", ועוד. התנגשות זו שבין עולם הילדות, התמים והנאיבי לבין עולם המבוגרים, היודעים הכל כל כך טוב, ובטוחים באמיתותיהם - מובע בקלילות רבה בספר זה אשר בסופו יודע גם הילד, המספר, כי לא יוכל לשחרר את האריה ידידו, ועליו להשלים עם המציאות.

יונתן שם־אור מגיש ספר נפלא לקטנים, ולכל המבוגרים אשר נשאו קצת

עזה כמות

כתבה: אסתר שטרייט-זורצל.

"עזה כמות" הוא סיפורה הרביעי של לאה שנער. זו הפעם - שבעה סיפורים קצרים וסיפור אחד ארוך, ששמו "בבית הסוהר של האורדננג דינסט" מרמז על תוכנו, והוא לדעתי הטוב והמקיף מבין סיפורי הספר.

מה שמאפיין את הסיפורים הכואבים והמכאיבים האלה הוא הקשר המפורש שלהם למציאות, לחיים ולמוות בצל השואה. הסדר הוא מעין כרונולוגי; החל בתקופה שמטרים שואה, כשאך נראו הסימנים הראשונים המדאיגים; המשך בעת שהסופה הנוראה השתוללה וטרפה את קורבנותיה החפים, וכלה באחרי-קטן-אם צליל של מנגינה (ואלס) או אם מראה פני אדם (רפאים) מקלפים את הגלד מעל פצעי הלב ומסתבר שהפצע עדיין זב דם.

"קו התפר" בין הספרות והחיים, בין הקול הדובר בסיפור ובין קולה הגלוי והמפורש של המתברת הוא כה דק ושברירי, עד שלעתים הם מתערבבים זה בזה. כתוצאה מכך נוצרת כמין כפילות: מצד אחד קיים העולם הבדיוני-הסיפורי, ומצד שני המחברת שוברת את אשלית הבדיון בהזכירה לנו שוב ושוב: "כל המאורעות המסופרים הם אמיתיים. שמות האנשים שונו כדי לא לפגוע באנשים החיים עדיין" (עמ' 26). או "אני מנסה להעלות את הסיפורים הכואבים האלה כנרות נשמה לזכרם". "לאיש מהם לא מלאו עשרים שנה, איש מהם לא הובא לקבר ישראל, וזכרם קיים רק בלב מי שהכירם". מגמה זו בולטת בספר בעיקר בהקדשה ליקיריה ובתמונותיהם (עמודים אחרונים ללא מספור).

אילו היו הסיפורים על כל נושא אחר, לבטח הייתי מוצאת טעם לפגם בערוב תחומים זה, אבל סיפורים שנושאים השואה לא יתכן לשפוט באמות-המידה הרגילות. עלי לציין, שדוקא במקרה הזה הנימה האישית ובעיקר המידע על גורל הגבורים מעניקות מעבר לתחום הסיפור מעניקות לכתוב נופך אוטנטי ואמין. עוד גם זאת: על רקע אימי השואה מציגה המספרת שלל תמונות היוצרות מעין אשליה של חיים נורמליים: האם העומדת ליד התנור כדי לבשל אוכל למשפחה, האב המכריז: "היום אנו חוגגים. חוגגים כמו בזמנים הטובים ושוכחים את כל הצרות יש לנו בקבוץ יין. נכון! אם כך נשתה לחיים". ואחוות אחיות יש וידידות ואפילו אהבה. אהבה בגיטו ואהבה במחנה המוות. כל זה ממחיש לקורא כי כל עוד האדם חי, ואפילו על פי תהום פעורה, היסוד האנושי שבו גובר על הכל. ספר מומלץ.

לכיתות נמוכות

מעשה במלך, חידדה, שאהב חידות קשות. את כל החידות שחזו לו פתר על נקלה, ובכל הממלכה חפשו בשבילו חידה קשה את הפתרון לחידה יודע ילד קטן והוא מציע אותה למלך. חידה קשה וסבוכה. הסיפור כתוב בשיטת השכתוב הידיקטי עם משפטים קצרים ובהירות הטכסט והתוכן. הסיפור קולח ומהנהם כי סופו ופתרונו צפויים מראש.

המלך חידדה

כתבה: נעמי בן-גור,

ציורים: אבנר כץ,

מסדה, 1992,

41 עמ', מנוקד.

שני תתולים רעבים רוצים לאכול עכבר קטן. העכבר מצליח להניא אותם מן הזללנות בעזרת ספר תמונות יפות של מאכלים מתוקים וצבעוניים. כך הם "אוכלים" תירס, אבטיח וגלידה, והעכבר הקטן והחכם מצליח להתחמק ולהינצל. חביב לקטנים.

מעשה בעכבר קטן

ובשני תתולים רעבים

כתבה: דבורה עומר,

ציורים: אורה אייל,

איילות, 1992, לא ממוספר.

יוסי ואחיו הגדול עידו, רבו ביניהם. עידו לא רצה לתת לאחיו הקטן את הצבעים שלו לצייר בהם. יוסי לוקח את השבבים של הצבעים וזורע אותם הגנה... "זה עץ העפרונות הפרטי שלי" - אומר יוסי כאשר הענפים העלים והחטרים מתחזקים. ספור יפהפה על מציאות ודמיון, עולם של חלומות מול עולם מציאות: "טפש, צבעים לא צומחים על עצים, מיצרים אותם בבית חרשת". מריבות בין אחים והתערבות דקה של אמהות: כל זאת עם ציורים נפלאים של ריקארדו רדוש. הדבקות צבעונית של קליפות עצים. (הרעיון הועלה לפני שנים בכשרון רב ע"י המשוררת-סופרת לאה גולדברג, אך שם הילדים זורעים סוכריות...) עץ העפרונות-ספור הראוי לקריאה ולהתיחסות. קובץ סיפורים מינוריים. אפיזודות ומשאלות בחיי הילדים, מדווחים תמיד בגוף ראשון. הנושאים מגוונים.

עץ העפרונות

כתב: יוסף קפלן,

ציורים: ריקרדו ואדוש,

עם-עובד, 1992,

לא ממוספר.

הורים מתגרשים. מורה שסימנה באדום על המחברת, אבעבועות רוח, פרידה ממורה אחובה. השפה פשוטה, ויש תחושה של כנות ומציאות בסיפורים. הויזיים נתנים ע"י ילדים אנונימיים והקוראים נדרשים להשלמת פערים. בדבר זהותם של הילדים המספרים זהו חסרון ויתרון של הספר, שמצד אחד מכבד את קוראיו ומאפשר להם להפעיל את דמיונם. ומצד שני יוצר תחושת מבוכה לנוכח סיפורים העוסקים בדמויות לא מוגדרות.

ההימנעות מקונקרטיזציה מעניקה לספר נופך פיוטי אבל גם מקשה על ההזדהות.

שבע עשרה אגדות מלוות בציורים ענקיים וצבעוניים. הספר מתאים בעיקר לילדיגן אבל אולי גם לילדים המתחילים את הקריאה וזקוקים לגרויים. בין האגדות תרנגול חסר צבע שהגיע לבית האגדות ופגש בצבעים. אשה ענייה שעשתה חסד עם גוזל וקיבלה במתנה אבטיח פלא. פרח הקסמים הממלא את משאלותיה של רותי. ועוד ועוד.

חלק גדול מהספר מחורז. הטכסט והתמונות מעורבים זה בזה, בעמודים גדולים ובאותיות גדולות.

מעשה בשלושה פינגווינים אחים, בעלי שמות מאוד אנושיים, שהחליטו להקים מסעדה בקצה הקטב. לפינגבינה שלהם לא היתה הצלחה, ורק אחרי שזללו אותה להנאתם בעצמם נמצאו אורחים שירדו מן האניה ורצו לאכול. לפינגווינים לא נותרה ברירה אלא לבשל שוב פינגבינה שריחה התפשט מן המסעדה שבקצה הקטב על "פני כל העולם".

נורית זרחי מעניקה לפינגווינים, למסעדה ולתבשילים תכונות אנושיות: הם מבשלים, טועמים, נהנים, כועסים, מתוכחים ומנהלים עסק. הסיפור כתוב בקצב, בהומור, במשפטים קצרים וברורים ואפשר לחוש בו את ריח הגבינה והקנמון.

הגרעינים בביס
כתבה: אניטה ריוויץ,
ציורים: זאב,
ספריית פועלים 1992,
63 עמ', מנוקד.

האגדות שלי
כתבו: צביה וילנסקי,
נתן פרסקי,
ציורים: הכטקופף,
יבנה 1987, 79 עמ'.

פינגבינה
כתבה: נורית זרחי,
ציורים: הלה חבקין,
מסדה 1992,
42 עמ' מנוקד.

נורית זרחי והלה חבקין מגישות ספר יפה־פה לקטנים
שביננו.

בספר 5 ספורים לילדים על הווי חיהם בכתה, בשכונה
ובבית. הסופר מעלה ברגישות את בעיותיהם ומאוויהם
של הילדים: הילד האשם תמיד בעיני החברים ואפילו
בעיני המורה, הילד הרוצה לגדל כלב בביתו אבל
ההורים לא מרשים, ומי לא רוצה להופיע בטלוויזיה! גם
על אלה יש ספור חביב. בקלילות ובחומור מעלה אלי
רווה את כל אלה.

מעשה בילדים צהובים שחיים בארץ צהובה ואינם
מוכנים לקבל לחברתם את הילד האדום השונה מהם.
סיפור מגמת־חינוכי שכל מהלכיו צפויים: עזרה חברית
של הילד האדום לילד הצהוב והכל בא על מקומו
בשלום־חברות וידידות בין הצהובים לאדומים.
כוונתו של המחבר טובה, אך המציאות איננה פשוטה
כל כך. גם לשומעים ולקוראים הקטנים יש שאלות
ובעיות והתלבטויות אשר אינן באות לידי בטוי
בטקסט הקצר. לאיוריו של דני קרמן חלק נכבד
בספור והשלב בין הכתוב למאווייר מלא ומשלים זה
את זה.

הטלוויזיה ואני
כתב: אלי רווה,
ציורים: נורית צרפתי,
מסדה 1992, 40 עמ'.

הילד האדום
כתב: דני אבידור,
ציורים: דני קרמן,
הוצאת אאורורה,
לא מצוינת שנת הוצאה,
לא ממוספר, מנוקד.

נמוכות - בינוניות

ניר הוא חיל, והוא דוד, והוא גיבור. בכל הסיפורים
המופיעים בקובץ "ניר חזק מטנק" מצטירת דמות של
גיבור אמיתי. כל דבר הוא יודע לתקן, תמיד מוכן
לעזור ולא כועס על הילדים גם כשהם מקלקלים לו או
מתטטים לו, גם התסרונות של ניר מופלאים - הוא
מזיף כמו מכסחת דשא וכותב בשגיאות כתיב.
הסיפורים יפים מפני שהם מצירים דמויות אנושיות

ניר חזק מטנק
כתבה: צביה בן־שלום,
ציורים: שמואל כץ,
ספרית־פועלים 1992,
72 עמ' מנוקד.

ומקסימות. בסוף הספר מופיעה תמונתו של ניר ורנר בן קיבוץ כרמיהו שנהרג בזמן שרותו הצבאי והוא בן 21. הסיפורים בקובץ מבוססים על זכרונות הילדים והמבוגרים בני משפחת ורנר מכרמיה.

"צפור סיני שנשבתה" הוא קובץ סיפוריים בדוים, העוסקים בחיות סיני. בין החיות השועל, הנמר, הזאב, צפרים שונות, וכמובן הגמל. בד"כ מיחסות האגדות לחיות את התכונות המוכרות לנו: הנמר רשע וטיפש, השועל ערמומי ונוכל. יוצא דופן נחמד הוא החמור המופיע באגדות כחכם. בין השורות. מצטייר הווי, החיים במדבר ונחשפים ערכי הבדוים: נאמנות יושר, צניעות, עין תחת עין וחשיבות השלום.

צפור סיני שנשבתה
(סיפורי חיות ועופות
בדוים מדרום סיני)
ליקט עיבד וסיפר:
שבתאי לוי (שבו),
ציורים: מיכל לויט,

מסדה 1992, עמ' מנוקד.

מיכאל אנדה מחבר "הסיפור שלא נגמר" הוא גם מחבר אגדה זו: משני צידי הר, שכנו שתי ממלכות אבל תושבי הממלכות, לא ביקרו מעולם זה אצל זה מכיוון שההר היה גבוה והטיפוס מאמץ. יום אחד נולדו נסיך בממלכה אחת ונסיכה בממלכה השנייה. ליום הולדתם הביאה המכשפה, צפעונה בר-לחש, מתנות שנועדו לזרוע ריב ומדון בממלכה. לאחת הביאה מצקת ללא קערה ולשנייה קערה ללא מצקת. אלה היו מצקת קסם וקערת קסם. אבל הן היו חסרות תועלת כאשר כל אחת מהן היתה בממלכה נפרדת. הקערה והמצקת אמנם המיטו מלחמה על שתי הממלכות. וכמעט שהממלכות רבו. כל זאת עד שהנסיך והנסיכה מצאו פתרון של שלום. זו אגדה נחמדה ומשעשעת. ילדים המתקשים בקריאה, יתקשו אולי לקרוא את השפה הגבוהה (הסידרה נועדה לילדים המתחילים את קריאתם) הציורים יפים ומתאימים לרוח האגדה.

מעשה בקערה ובמצקת
כתב: מיכאל אנדה,
תרגום: אילנה המרמן,
ציורים: מישל קישקה,
עם עובד 1992,
60 עמ', מנוקד.

הכלב סתם מספר את קורותיו מהרגע שבו הושאר ע"י בעליו ליד מכולת האשפה, ועד שאומץ סופית רשמית

הכלב סתם
כתבה: אביבה זקל,

ציורים: גיורא רוטמן, הקה"מ, 100 עמ', לא מנוקד. והדרך לשכנוע הסופי של אס-צחי, ארוכה וקשה. (אביו של צחי, משום מה אינו נשאל).

העלילה מורכבת מאפיוזדות קטנות ומציאותיות של נסיונות לאמוץ כלבים, ושל נטישת גורים. נקודת המבט הכלבית היא אנושית מכל הבחינות וגם החיות האחרות המופיעות בסיפור, מדברות ומתיחסות כבני אדם.

יש סיפור חביב וקולח אם כי אין התמודדות רצינית עם האפשרויות שהבחירה בנקודת התצפית מעלה.

בינוניות וגבוהות

רומן מדע בדיוני המתאר את כדור הארץ. לאחר שואה גרעינית. תושבי כדור הארץ הם שני זנים של נמלי ענק מולאטיביות מיתמרות וכמה עשרות בני אדם ששהו בתחנת חלל בזמן האסון. רומן מדע בדיוני צריך להתמודד עם שתי־משימות: לעצב מציאות חדשה שלמה מגוונת ושונה מזו שאנו מכירים. ולהעביר דרכה השקפת עולם רלוונטית למציאות שלנו. (אולי כל רומן צריך לעמוד במשימות אלו).

יבשם עזגד מצליח להתמודד עם שתי המשימות, הוא כתב רומן מותח ומעניין, קריא שמציב דרישות בפני המין האנושי החי היום על כדור הארץ. הרומן סובל מחסרונות: יש תחושה שהפתרון לא מחוייב העלילה ממש היצורים מן החלל נוחתים על כדור הארץ. הדגש על המסר הפאציפיסטי, הוא לפעמים די־דאקטי ולא משיקולים אמנותיים, ספרותיים אך סך הכל זה רומן טוב ומעניין.

אהבה ממבט שני
כתבה: ציפי שחרור,
מוטיב 1992,
156 עמ', לא מנוקד.

ציפי שחרור כתבה סיפור שבו הרפתקאות רומנטיקה וסוף טוב. כנראה שהיא איננה מכבדת במיוחד את עולמם הפנימי של בני הנוער מכיוון שגיבורת הספר מוטרדת מ־2 עניינים בלבד: גודל החזה שלה והאם יהיה לה חבר. ההתבגרות וההתפתחות המינית ואהבה. הם נושאים חשובים ביותר.

אבל בספר זה הם רק תירוץ לשזירת ארועים. לא מתקבלים במיוחד על הדעת שיוצרים רומן אסקפיסטי כתוב היטב.

אורנה מתאהבת בנתן, העולה החדש מרוסיה. לאחר שהיא זוכה באהבתו הם יוצאים למסע שחרור אחיו. הכלוא ברוסיה בשל פעילותו הפוליטית.

החבורה בעקבות השודד השם של הספר מסגיר את תוכנו. זהו סיפור בלשי מובהק, ובו חבורה קטנה של שלושה ילדים, מתנדבים, ביוזמתם, לעקוב אחרי שודד והם הולכים בעקבותיו עד ל"סוף הטוב" של הפעולה.

בספר ט"ו פרקים וכל פרק מוסיף על העלילה המסובכת כנדרש מספר בלשים. שני בנים ובת אחת מתארגנים לתפוס שודד, ולצורך זה מייסדים חבורה מחתרתית. מתקשרים לקצין המשטרה גבע והם מפעילים תושיה, אלתור, אומץ, המצאות וכל דבר אחר שקראו, או ראו בטלביזיה, שמסייע לבלשים לעקוב אחרי המבוקש.

הם משתמשים בטלפון, בקלסטרון, במכשיר קשר ובכל האמצעים שנוקטת בהם המשטרה כדי לתפוס את השודד. ויש בספר מסר חינוכי, המורה לצעירים שיש בכוחם לתרום למען החברה בדבקות באומץ לב ובסיכון לא קטן. אך כל המאמצים משתלבים, והסוף כמקובל בשיגרה הידוע: סוף טוב הכל טוב".

הסיפור מתחיל בוילנה ונסגר בוילנה. זהו המעגל שהמחבר מתכוון באמרו "לסגור". בין הפתיחה והסיום מתאר סטוקלין את חבלי הקליטה של עולים בערד, והספר לובש אופי של אוטוביוגרפיה למן ביה"ס

לסגור מעגל
כתב: דניאל סטוקלין,
איורים: זאב, ודניאל
סטוקלין

פריזמה פרס 1992, 150. היסודי, וקשיים של הסתגלות, דרך ביה"ס התיכון
עמ', לא מנוקד. ובחינות בגרות ועד לשירותו בצנחנים. סטוקלין עלה
בשנת 1971, הוא זוכר היטב את השיקולים של סבא
זיידה, שהיה ציוני והסביר את שרשי האנטישמיות
באמרו: "פה קיים משטר קומונוסטי מטופש, שגורם לנו
לעמוד שעות על גבי שעות בתורים הבלתי וסבלים כדי
להשיג קצת לחם..." בישראל יש הכל, כמה שאתה רוצה
ומתי שאתה רוצה". מאז ועד היום השתנה המשטר
המטופש, וילנה השתחררה כמו מדינות אחרות מעולו
של המשטר האכזרי, שערי העליה נפתחו לכל הרוצה
לעלות. ואע"פ כן מעניין לצעירים שלנו לקרוא את
התיאורים של הווי החיים בירושלים דליטא, ולהיווכח
שאנטישמיות אינה רק תוצאה של משטר זה או אחר.
בתוך העלילה משולב הסיפור על ילד שגדל בלי אבא
אבא היה גויז אחרי שנים רבות נפגש המחבר עם אביו
בבואו לויילנה וגם כאן נסגר המעגל, הסיפור קריא
וקולח, והנוער שלנו שיקרא בו יזדהה עם גיבוריו.

משוט בעולמנו

עידוד הקריאה במכללת תל-חי

כנס לעידוד הקריאה החפשית שנערך במכללת תל-חי בחדש אב תשנ"ב. מטרת הכנס היתה להפגיש את ה"עושים במלאכה" בגליל ובצפון כולו עם "יצרני" ספרות הילדים והנוער. להפגיש את העוסקים בעידוד הקריאה עם מעט מעורכי, סופרי ומגישי ספרות הילדים תוך כדי האזנה להם והעלאת בעיות ובקשות. השתתפו 75 איש, רובם ספרנים בבתי ספר ומעוסם מורים. את הכנס פתח אלכס זהבי (עורך בשוקן חוקר וכותב) אשר הציג את ה"אני מאמין" שלו האומר כי יש למצא ערוצים חדשים כדי להגיע אל הקורא, המבלה את עיתותיו מול מרקעי הכבלים. נציגות הוצאות הספרים: נירה הראל (עם עובד) מירה מאיר ועדנה קרמר (ס' פועלים) ויונה טפר (הקבה"מ) ספרו איך מתמודדות הוצאות הספרים שלהן עם חוסר הקריאה והענין של הקוראים הצעירים. מר גרשון ברגסון דיבר על הבטאון "ספרות ילדים ונוער" ועל תפקידו בעידוד הקריאה החפשית. בחלקו השני של הכנס הציגו מספר ספריות של בתי-ספר בגליל פרויקטים שלהם. הכנס התקיים באווירה תרבותית טובה ונעימה והמארגנים מתכוונים לערך כנסים נוספים בתקווה להשתתפות ערה יותר של אנשי הצפון.

תכנית לימודים במקצוע ספרות ילדים לכיתות י', יא', יב'.
משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית אישרה לאגף למדע ולטכנולוגיה תוכנית לימודים בספרות ילדים לכיתות י' יא' יב' במגמת חינוך לפעוטות נושא הלימוד: לכתה י' הוא "מבוא בספרות ילדים". לכתה י"א, "ז'אנרים בספרות ילדים" ולכתה יב' "בעיות נבחרות בספרות ילדים". התוכנית המוצעת מתייחסת למקצוע הלימוד לבחינת הבגרות בהיקף של 3 יחידות לימוד. כל התוכנית מקיפה 240 שעות. המחולקת לשלוש שנות לימוד. בשנה הראשונה יתמקדו הלימודים בהכרת יוצרים ויצירותיהם וכן בהכרת חומר עזר בנושא הנלמד. בשנה השנייה יילמדו הז'אנרים השונים בספרות ילדים (הז'אנרים בשירה בפרוזה ובפולקלור מעובד לילדים). תוך התייחסות למטרות החינוכיות שניתן להשיג באמצעות כל אחד מן הז'אנרים. בשנה השלישית - למדו התלמידות בעיות הבין-תחומיות של הנושא.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDRENS' AND YOUTH LITERATURE

January 1993, Vol XIX No. 2 (74)
ISSN 0334-276X
Editor G. BERGSON

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

STUDY AND RESEARCH

The Dream in Childrens' Literature (research in 3 stories)	Dr. Leah Hovav 3
About Several Characteristics in the short stories of Yoash Biber	Menachem Regev 17
Reading in "Space and Time of Uncle Albert"	Alex Zahavi 23
About the Book "Who Caused the Mute to Speak"	Dr. Miriam Reiter-Zedek . . 25
Five Children and All of Jerusalem	Assi Weinshtein 28
About the Bird of Sinai in Captivity	Dina Danieli & Y. Hadas . . 31

THE ZE'EV AWARD FOR 1993

Greetings, The Judges considerations, The Responses of the Awardees	35
---	----

REVIEW

At First Sight	G. Bergson 45
The Good Work of Ants	Nira Fradkin 49
The Squirrel on the Waterline	Devora Kanitz 51
A Real Lion	Ada Keren 52
As Stornq as Death	Esther Shtreit Wurzel . . . 52

FROM THE BOOKSHELF	53
-------------------------------------	----

FROM OUR WORLD	61
---------------------------------	----

Contents in English	62
-------------------------------	----

Contents in Hebrew	63
------------------------------	----

התוכן

עיון ומחקר

3	ד"ר לאה חובב	החלום בסיפורים לילדים (עיון בשלושה ספרים)
17	רגב מנחם	על כמה מאפיינים בסיפוריו הקצרים של יהואש ביבר
23	אלכס זהבי	קריאה בה"מרחב והזמן של הדוד אלברט"
25	ד"ר מרים רייטר-צדק	על הספר מי שם פה לאילם? מאת לוי קיפניס
28	עשי וינשטיין	חמישה ילדים וכל ירושלים
31	דינה דניאלי וירדנה הדס	על ציפור סיני שנשבתה

פרס זאב לשנת התשנ"ג

35	ברכות, נמוקי השופטים ודברי מקבלי הפרסים.
----	--

ביקורת

	במבט ראשון
	אין שם אריה, בעקבות המשאית הכחולה. איפה הילדים ישנים. הארנב שלי נעלם. מקום תחת השמש. חנה בת עמנו. רקפת אהבתי הראשונה. אב אחר. הילד האדום.
	עבודת נמלים
	סנונית על קו המים
	אריה אמיתי
	עזה כמוות
45	גרשון ברגסון
49	נירה פרדקין
51	דבורה קניץ
52	עדה קרן
52	אסתר שטרייט-וורצל

ממדף הספרים

54	משוט בעולמנו
61	תוכן באנגלית
62	תוכן בעברית
63	

המשתתפים בחוברת:

גרשון ברגסון - חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות. דינה דניאלי - מדריכה פדגוגית לגיל הרך, בית ברל. ירדנה הדס - סופרת מבקרת, מכללת בית ברל. עשי וינשטיין - עורכת. אלכס זהבי - מבקר ספרות, עורך. ד"ר לאה חובב - חוקרת ספרים ילדים, מרצה. נירה פרדקין - האגף לתוכניות לימודים, משרד החינוך והתרבות. דבורה קניץ - מורה, יועצת חינוכית. עדה קרן - משרד החינוך והתרבות. מנחם רגב - חוקר ומרצה בספרות ילדים. מרים רייטר-צדק - גימלאית משרד החינוך והתרבות. אסתר שטרייט-וורצל - סופרת.